Actuele arbeidsmarktinformatie voor de regio Rijnmond

Citation for published version (APA):

Hoevenberg, J., Willems, E. J. T. A., & de Grip, A. (1993). *Actuele arbeidsmarktinformatie voor de regio Rijnmond*. Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Faculteit der Economische Wetenschappen. ROA Reports No. 5 <https://doi.org/10.26481/umarep.1993005>

Document status and date:

Published: 01/01/1993

DOI:

[10.26481/umarep.1993005](https://doi.org/10.26481/umarep.1993005)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

ACTUELE ARBEIDSMARKTINFORMATIE
VOOR DE REGIO RIJNMOND

ROA-R-1993/5

J. Hoevenberg
E.J.T.A. Willems
A. de Grip

RESEARCHCENTRUM VOOR ONDERWIJS EN ARBEIDSMARKT

Rijksuniversiteit Limburg
Faculteit der Economische Wetenschappen

Maastricht, oktober 1993

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Hoevenberg, J.

Actuele arbeidsmarktinformatie voor de regio Rijnmond/J. Hoevenberg, E.J.T.A. Willems, A. de Grip. - Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Rijksuniversiteit Limburg, Faculteit der Economische Wetenschappen. - (ROA-R-1993/5)

Met lit. opg.

ISBN 90-5321-108-X

Trefw.: arbeidsmarkt; Rijnmond.

INHOUDSOPGAVE

	Bladzijde
VOORWOORD	i
1. INLEIDING	1
2. WERKGELEGENHEIDSSTRUCTUUR	4
2.1. Inleiding	4
2.2. Sectorstructuur	4
2.3. Beroepenstructuur	5
2.4. Opleidingenstructuur	7
3. DE POSITIE VAN VROUWEN EN ALLOCHTONEN OP DE ARBEIDSMARKT	11
3.1. De positie van vrouwen op de arbeidsmarkt	11
3.2. De positie van allochtonen op de arbeidsmarkt	17
4. DE ARBEIDSMARKTPOSITIE VAN SCHOOLVERLATERS	22
4.1. Inleiding	22
4.2. Werkloosheid	23
4.3. Kwalitatieve aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt	25
4.4. De arbeidsmarktpositie van vrouwelijke schoolverlaters	27
4.5. De arbeidsmarktpositie van allochtone schoolverlaters	28
5. FORENSENSTROMEN	30
5.1. Inleiding	30
5.2. Forensenstromen per bedrijfssector	31
5.3. Forensenstromen per opleidingsniveau	32
6. ROTTERDAM NADER BELICHT	34
6.1. Inleiding	34
6.2. Opleidingsniveau in Rotterdam	34
6.2. Forensenstromen	35
7. BESLUIT	38
LITERATUUR	41
BIJLAGE A. DEFINITIES REGIO RIJNSMOND	43
BIJLAGE B. OVERZICHT VAN BEDRIJFSSECTOREN	44
BIJLAGE C. STATISTISCH SUPPLEMENT	45

VOORWOORD

Voor het uitvoeren van een adequaat arbeidsmarktbeleid is de beschikbaarheid van voldoende gedetailleerde arbeidsmarktinformatie onontbeerlijk. Het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) heeft het informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt ontwikkeld, op basis waarvan op landelijk niveau een veelheid aan arbeidsmarktinformatie kan worden gepresenteerd. Met behulp van de gegevens van dit informatiesysteem wordt een beeld verkregen van de *actuele werkgelegenheidsstructuur*, verbijzonderd naar bedrijfssector, beroep en opleiding. Daarnaast bevat dit landelijke informatiesysteem enkele *arbeidsmarktindicatoren* ('risico-indicatoren'; zie ROA, 1992) en middellange-termijn *beroeps- en opleidingsprognoses* op een vrij gedesaggregeerd niveau.

Dit landelijke informatiesysteem vormt een geschikt raamwerk om ook op regionaal niveau gegevens te verzamelen. In dit onderzoek, dat is verricht in opdracht van het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam (OBR), wordt met name op basis van de gegevens afkomstig uit de Enquête Beroepsbevolking van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), een beeld geschetst van de actuele arbeidsmarktsituatie in de regio Rijnmond. Evenals in het landelijke informatiesysteem zijn de gegevens daarbij verbijzonderd naar bedrijfssector, beroep en opleiding. Daarnaast zullen enkele specifieke thema's nader worden belicht. Het gaat daarbij achtereenvolgens om de positie van vrouwen, allochtonen en schoolverlaters op de arbeidsmarkt. Van de schoolverlatersinformatie is gebruik gemaakt van de resultaten van het onderzoek Registratie Uitstroom en Bestemming van Schoolverlaters (RUBS). Tenslotte wordt expliciet ingegaan op de omvang en de aard van het forensisme en wordt meer expliciet ingegaan op de werkgelegenheidsstructuur in de stad Rotterdam.

Het onderzoek is uitgevoerd door drs. J. Hoevenberg, drs. E.J.T.A. Willems (projectleider) en dr. A. de Grip. Drs. R.J.P. Dekker was betrokken bij de verzameling van de gegevens en M.E.C. Reiners assisteerde bij de verwerking van deze gegevens. Vanuit het OBR, Unit Arbeidsmarkt en Werkgelegenheid, is het onderzoek begeleid door ir. W.A. Hamel.

1. INLEIDING

Achtergrond

Eén van de belangrijkste doelstellingen van het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam (OBR) is het stimuleren van de economische groei en de werkgelegenheid in de regio. Dit bepaalt tevens het kader van de taken van de unit Arbeidsmarkt en Werkgelegenheid van het Ontwikkelingsbedrijf. Een groot manco bij de concrete invulling van dit beleid is momenteel het ontbreken van een cijfermatig inzicht in de actuele arbeidsmarktsituatie en de op lange termijn te verwachten ontwikkelingen. De beschikbaarheid van goede en voldoende gedetailleerde arbeidsmarktinformatie is echter een noodzakelijke randvoorwaarde voor het formuleren en uitvoeren van een deugdelijk werkgelegenheids-, c.q. arbeidsmarktbeleid (zie bijvoorbeeld ook Heijke, 1993 en De Grip en Heijke, 1993).

Het is daarbij van belang dat de informatie een regionaal karakter heeft, omdat de regio Rijnmond op hoofdpunten afwijkt van de Nederlandse economische en werkgelegenheidsstructuur. Een typisch kenmerk van de economische structuur van de regio Rijnmond wordt vanzelfsprekend gevormd door de Rotterdamse haven. Zo vindt meer dan 60% van het volume van alle Nederlandse import en export via Rijnmond plaats. Indien alleen naar de over zee aangevoerde en afgevoerde goederen wordt gekeken is dit zelfs meer dan 70% (CBS, 1991). Derhalve is er een oververtegenwoordiging van bedrijfsvestigingen in de sectoren binnenvaart, hulpbedrijven van het vervoer en spoor- en wegvervoer. Daarnaast neemt de regio een dominerende positie in in de olie-overslag¹. Deze spilfunctie van Rijnmond in de aanvoer, afvoer en overslag van goederen wordt vanzelfsprekend weerspiegeld in de bedrijfssectorstructuur in de regio. Van alle ondernemingen in de zeevaart is bijna de helft in Rijnmond gevestigd. Daarentegen wordt slechts 31% van de totale oppervlakte voor agrarische doeleinden gebruikt, terwijl dit landelijk gezien maar liefst 64% is (CBS, 1991).

Onderzoeksopzet

Om in de bovengenoemde lacune in de beschikbaarheid van adequate arbeidsmarktinformatie te voorzien, zijn de voor dit onderzoek noodzakelijke gegevens verzameld en geanalyseerd. De benodigde gegevens zijn afkomstig van de Enquête Beroepsbevolking (EBB), die sinds 1987 jaarlijks door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) wordt gehouden. De EBB is gebaseerd op een ongeveer 1%-steekproef. De enquêteresultaten worden vervolgens opgehoogd tot 'werkelijke' aantallen. De werkgelegenheidsinformatie zal worden verbijzonderd naar bedrijfssector, beroep en opleiding en heeft vooral betrekking op de degenen die werken in

1. Zie voor meer details CBS (1992).

de regio Rijnmond². Daarbij wordt uitgegaan van de gemiddelde cijfers over de jaren 1989-1991³. Ten eerste heeft dit als voordeel dat de informatie 'harder' is dan wanneer wordt uitgegaan van de cijfers voor één bepaald jaar. Ten tweede maakt dit het mogelijk om meer informatie te krijgen. Het CBS stelt namelijk bepaalde voorwaarden aan het publiceren van de EBB-gegevens, in verband met de betrouwbaarheid en de privacy-gevoeligheid van de gegevens. Voor drie- en tweejaarsgemiddelden wordt een ondergrens van respectievelijk 2.000 en 3.000 personen per 'cel' gehanteerd. Daarentegen geldt bij jaarcijfers een ondergrens van 5.000 personen⁴. Bovendien is het van belang om op te merken dat de gegevens zijn gebaseerd op de nieuwe definitie van de beroepsbevolking, dat wil zeggen dat alleen degenen met een wekelijkse arbeidstijd van tenminste 12 uur tot de werkzame bevolking worden gerekend (zie ook CBS, 1993).

Naast de op de EBB gebaseerde arbeidsmarktdata wordt ook gebruik gemaakt van de uitkomsten van de schoolverlatersenquête RUBS (Registratie Uitstroom en Bestemming van Schoolverlaters). De meest recente gegevens van RUBS zijn gebaseerd op een enquête onder ruim 44.000 schoolverlaters van het schooljaar 1990/1991 over de volle breedte van het Algemeen Voortgezet Onderwijs (AVO), Lager Beroepsonderwijs (LBO)⁵ en Middelbaar Beroepsonderwijs (MBO) (zie Wieling, Van de Loo en Van der Velden, 1993). De gegevens daarvoor zijn verzameld in het voorjaar van 1992, dat wil zeggen bijna een jaar na het verlaten van de opleiding. Met behulp van de RUBS-enquête kan een beter beeld worden verkregen van de *directe aansluitingsproblemen* van de schoolverlaters op de arbeidsmarkt. Daarnaast kan op basis van deze gegevens een beeld worden verkregen van de werkloosheid onder schoolverlaters in de regio. Op basis van de EBB is op dit moment helaas geen informatie over de werkloosheid in de regio Rijnmond beschikbaar.

Tot nu toe is zonder nadere aanduiding gesproken van de regio Rijnmond. Er bestaan echter verschillende definities van deze regio. In dit onderzoek behoren tot de regio Rijnmond de

-
2. De 'werkregio' van een respondent is bepaald aan de hand van de gemeente waar men normaal de werkzaamheden verricht. In een aantal gevallen is dit echter onbekend, c.q. er is geen antwoord op de desbetreffende vraag gegeven. In dat geval wordt uitgegaan van de vestigingsgemeente van het bedrijf waar men werkzaam is. Is ook dit onbekend dan wordt noodgedwongen teruggegrepen op de woonplaats van de respondent. De gevolgde procedure zou kunnen betekenen dat de pendel van werkenden in lichte mate wordt onderschat.
 3. Gegevens over 1992 waren ten tijde van de verzameling van de benodigde data nog niet beschikbaar. Gegevens verbijszonderd naar opleiding zijn alleen beschikbaar voor de jaren 1990 en 1991. Eerdere opleidingsgegevens op basis van de Arbeidskrachtentelling (AKT) zijn slechts beschikbaar tot 1985. Deze cijfers zijn echter door onder meer verschillen in de opzet tussen AKT en EBB minder goed vergelijkbaar met de in dit rapport gepresenteerde gegevens.
 4. In het geval van driejaarsgemiddelden vindt een afronding op 500-tallen plaats; in de beide andere gevallen moet op 1.000-tallen worden afgerond.
 5. Per 1 augustus 1992 is het LBO vervangen door het Voorbereidend Beroepsonderwijs (VBO). Aangezien er momenteel nog geen VBO-schoolverlaters op de arbeidsmarkt actief zijn, zal in dit rapport nog de term LBO worden gehanteerd.

gemeenten die zijn aangesloten bij het Overleg Orgaan Rijnmond (OOR)⁶. In bijlage A wordt aangegeven welke gemeenten dit zijn. Tevens zijn in deze bijlage drie andere definities van de regio Rijnmond opgenomen, zodat eenvoudig kan worden nagegaan wat de verschillen tussen de gebieden zijn.

Opzet van het rapport

De verdere opbouw van dit rapport is als volgt. In hoofdstuk 2 wordt een beeld geschetst van de actuele structuur van de werkgelegenheid in de regio Rijnmond. Daarbij zal een onderscheid worden gemaakt tussen de bedrijfssectorstructuur, de beroepenstructuur en de opleidingsstructuur. Bovendien wordt de situatie voor de regio Rijnmond vergeleken met de rest van Nederland. Bij de interpretatie van deze verschillen moet wel worden beseft dat de resultaten zijn gebaseerd op een voor dit doel vrij kleine steekproef⁷. Hoofdstuk 3 gaat vervolgens in op de positie van een tweetal specifieke groepen op de arbeidsmarkt: vrouwen en allochtonen. Ook in hoofdstuk 4 wordt de arbeidsmarktpositie van een specifieke groep nader belicht. Hier betreft het de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt voor schoolverlaters. Daarna komt in hoofdstuk 5 het forensisme aan bod. In hoofdstuk 6 wordt expliciet aandacht besteed aan de positie van de stad Rotterdam. Het rapport wordt in hoofdstuk 7 met enkele conclusies afgesloten. Tevens zullen in dit slothoofdstuk voorstellen voor mogelijke vervolgtrajecten van dit onderzoek worden gedaan.

6. Ten tijde van de dataverzameling voor dit onderzoek behoorde de gemeente Bleiswijk nog niet tot het OOR en derhalve is deze gemeente niet tot de regio Rijnmond gerekend.

7. Zie hiervoor bijvoorbeeld tabel 12 van de CBS-publikatie *Enquête Beroepsbevolking 1992* (CBS, 1993, blz. 27).

2. WERKGELEGENHEIDSSTRUCTUUR

2.1. Inleiding

Voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de regio Rijnmond zijn de sector-, beroepen- en opleidingsstructuur van groot belang. Als een landelijke groeisector sterk in de regio is vertegenwoordigd, zal de regionale werkgelegenheidsontwikkeling doorgaans eveneens gunstig zijn, al bestaat vanzelfsprekend ook de mogelijkheid dat een dergelijke landelijke groeisector in de regio zelf minder floreert. Wanneer echter de economisch 'zwakkere' sectoren sterk in de regio zijn verankerd, betekent dit waarschijnlijk dat ook de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de regio achter zal blijven bij de landelijke ontwikkeling. Verder bepaalt de sectorstructuur, vanzelfsprekend, in hoge mate de beroepenstructuur van de werkgelegenheid. Ook de opleidingsstructuur van de werkzame bevolking zal in belangrijke mate door de sector- en beroepenstructuur worden bepaald. In dit hoofdstuk wordt een globaal overzicht gegeven van de werkgelegenheidsstructuur van de in Rijnmond werkzame beroepsbevolking. Er is alleen een overzicht van de werkzame beroepsbevolking mogelijk, daar het CBS momenteel geen gegevens over de geregistreerde werkloosheid in de regio Rijnmond verstrekt.

De verdere opzet van dit hoofdstuk is als volgt. Eerst wordt in paragraaf 2.2 aandacht besteed aan de sectorstructuur van de werkgelegenheid. Paragraaf 2.3 gaat vervolgens in op de beroepenstructuur, terwijl in paragraaf 2.4 de opleidingsstructuur aan de orde komt. Daarbij wordt telkens het beeld voor de regio Rijnmond afgezet tegen de landelijke situatie.

2.2. Sectorstructuur

In tabel 2.1 wordt weergegeven hoe de werkgelegenheid in de regio Rijnmond over de verschillende bedrijfssectoren⁸ is verdeeld. Daarbij is tevens aangegeven hoe deze cijfers zich verhouden tot de landelijke sectorale werkgelegenheidsstructuur. Uit de tabel kan worden opgemaakt dat de in de regio Rijnmond werkzame bevolking ongeveer 8% van de totale werkzame bevolking van geheel Nederland uitmaakt. Verder blijkt uit de tabel dat de sectorstructuur, zoals verwacht mocht worden, op een aantal punten sterk afwijkt van de landelijke structuur. Zo is het percentage van het totaal aantal werkenden dat werkzaam is in de bedrijfssector 'Land-, tuin- en bosbouw, visserij' aanzienlijk lager dan het landelijk gemiddelde. Ook is het niet verrassend dat de bedrijfssectoren 'Delfstoffenwinning en aardolie industrie' en 'Vervoer en communicatie' meer dan evenredig in de regio zijn vertegenwoordigd. Voor deze beide sectoren geldt dat respectievelijk maar liefst 16% en 32% van de landelijke werkgelegenheid in deze sectoren zich in de regio Rijnmond bevindt.

Opvallend is wel het relatief lage aantal arbeidskrachten dat in de sector 'Overige industrie' werkt. Het verschil bedraagt 4%-punt met het landelijke cijfer. Daarnaast blijken de bedrijfs-

8. In bijlage B wordt een overzicht gegeven van de in dit rapport onderscheiden bedrijfssectoren, waarbij tevens de CBS-classificatie volgens de Standaard Bedrijfsindeling (SBI) is opgenomen.

sectoren 'Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven' en 'Overheid en onderwijs' in de regio Rijnmond enigszins te zijn ondervertegenwoordigd, terwijl de werkgelegenheid in de sector 'Overige tertiaire dienstverlening' verhoudingsgewijs groot is.

Tabel 2.1. Aantal en percentage werkenden naar bedrijfssector in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

Bedrijfssector	Rijnmond aantal werkenden	%	Nederland aantal werkenden	%
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	6.500	1	261.500	5
Chemische industrie	14.000	3	137.000	2
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	33.500	8	563.000	10
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	7.000	2	22.000	0
Overige industrie	19.000	4	428.500	8
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	30.000	7	394.000	7
Groothandel en reparatiebedrijven	36.500	8	434.500	8
Detailhandel en horeca	41.000	9	564.500	10
Vervoer en communicatie	55.000	12	354.000	6
Bank- en verzekeringswezen	22.000	5	210.500	4
Overige tertiaire dienstverlening	38.000	9	381.000	7
Overheid en onderwijs	56.500	13	859.000	15
Overige kwartaire dienstverlening	80.000	18	1.005.500	18
Totaal	442.500	100	5.660.000	100

Bron: CBS/ROA

2.3. Beroepenstructuur

Zoals gezegd, bepaalt de sectorstructuur in belangrijke mate de beroepenstructuur van de werkgelegenheid. In deze paragraaf zijn de beroepen ingedeeld volgens de ROA-beroepenclassificatie 1990, welke is gestructureerd volgens een viercijferige code. Het eerste cijfer, dat een onderscheid aanbrengt naar beroepssectoren, verwijst naar de opleidingsrichting van de werkenden. Het tweede cijfer (*beroepstakken*) geeft een verdere verbijzondering naar de branche waarin de desbetreffende beroepsbeoefenaren hoofdzakelijk werkzaam zijn, terwijl het derde cijfer (*beroepssegmenten*) vervolgens een onderscheid maakt naar het (mediaan) opleidingsniveau van de werkenden. Het vierde cijfer is slechts een volgnummer. Met de viercijferige code worden 93 beroepsklassen onderscheiden (voor verdere details zie Van de Loo, Dekker en de Grip, 1992).

Tabel 2.2 geeft een overzicht van de verdeling van de werkgelegenheid in de verschillende beroepssectoren. De beroepenstructuur in de regio Rijnmond wijkt slechts op enkele punten af van de landelijke beroepenstructuur. In de 'Agrarische beroepen' is de werkgelegenheid in de regio Rijnmond 3%-punt lager dan de landelijke werkgelegenheid. Dit hangt vanzelfsprekend samen met de ondervertegenwoordiging van de bedrijfssector 'Land-, tuin- en bosbouw, visserij' in de regio Rijnmond die in de vorige paragraaf is geconstateerd. De 'Economisch-administra-

tieve beroepen' zijn in de regio Rijnmond sterk vertegenwoordigd ten opzichte van de landelijke werkgelegenheid. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door de sterke positie van de bedrijfssectoren 'Vervoer en communicatie' en de 'Overige tertiaire dienstverlening' in de regio. Gezien de ondervertegenwoordiging van de sector 'Overige industrie' in de regio zou men verwachten dat het aandeel arbeidskrachten in de beroepssector 'Technische, ambachts- en industrie beroepen' lager zou liggen dan het landelijke cijfer. Dit is echter niet het geval.

Tabel 2.2. Aantal en percentage werkenden naar beroepssector in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

ROA- code	beroepssector	Rijnmond aantal werkenden	%	Nederland aantal werkenden	%
0	Pedagogische beroepen	22.000	5	296.000	5
1	Culturele beroepen	4.000	1	76.500	1
2	Agrarische beroepen	8.000	2	284.000	5
3	Technische, ambachts- en industrie beroepen	127.000	29	1.651.000	29
4	Transportberoepen	33.000	7	328.000	6
5	Medische en paramedische beroepen	30.500	7	389.500	7
6	Economisch-administratieve beroepen	158.000	36	1.831.000	32
7	Sociaal-culturele beroepen	12.500	3	166.000	3
8	Verzorgende en dienstverlenende beroepen	39.000	9	479.000	8
9	Openbare orde- en veiligheidsberoepen	7.000	2	95.000	2
	Totaal	442.500	100	5.660.000	100

Bron: CBS/ROA

Tabel 2.3. Beroepsklassen die relatief sterk in de regio Rijnmond zijn vertegenwoordigd, gemiddelde 1989-1991

ROA- code	beroepsklasse	Rijnmond aantal werkenden	Nederland aantal werkenden	% van het totaal
4121	Scheepsofficieren, loodsen, walinspecteurs	3.000	8.000	38
3511	Productiepersoneel chemische industrie	5.000	28.500	18
4321	Vliegers, boordwerktuigkundigen, transport- dienstleiders	5.000	29.000	17
3622	Middelbare (scheeps)werktuigkundigen e.a. metaalkundigen	2.000	13.000	15
3012	Machinisten bouw en industrie	4.000	31.000	13
6121	Administratief leidinggevenden	5.000	43.000	12
3023	Technisch tekenaars	4.000	37.500	11
3914	Loodgieters, sanitair-installateurs en -reparateurs	5.000	45.500	11
3931	Architecten, geodeten e.a. hogere bouwkundigen	3.000	28.000	11
5025	EEG-laboranten, keurmeesters, diëtisten, logopedisten, pedicuren e.d.	2.500	23.500	11
	Totaal	442.500	5.660.000	8

Bron: CBS/ROA

In bijlage C wordt een totaaloverzicht gegeven van de werkgelegenheid per ROA-beroepsklasse. In tabel 2.3 wordt een beeld geschetst van de tien beroepsklassen die in vergelijking met het landelijk gemiddelde sterk in de regio Rijnmond zijn vertegenwoordigd. In de tabel komt de positie van Rijnmond als distributiecentrum van Nederland duidelijk naar voren. Zo is maar liefst 40% van de totale Nederlandse werkgelegenheid in de beroepsklasse 'Scheepsofficieren, loodsen en walinspecteurs' geconcentreerd in de regio Rijnmond. Ook de beroepsklassen 'Vliegers, boordwerktuigkundigen, transportdienstleiders' en 'Middelbare (scheeps)werktuigkundigen e.a. metaalkundigen' zijn sterk in de regio vertegenwoordigd. Verder blijkt dat het aantal werkenden in de beroepsklasse 'Productiepersoneel chemische industrie', met 18% van de totale landelijke werkgelegenheid in de desbetreffende beroepsklasse, relatief groot is. Dit hangt vanzelfsprekend samen met de sterke vertegenwoordiging van de sector 'Delfstoffen en aardolie-industrie' in de regio.

2.4. Opleidingenstructuur

Tabel 2.4 geeft een overzicht van het aantal werkenden per opleidingsniveau en het aandeel van degenen met de desbetreffende opleidingsachtergrond in de totale werkgelegenheid. De tabel laat zien dat de percentages werkenden, verbijzonderd naar opleidingsniveau in de regio Rijnmond, slechts marginaal afwijken van de landelijke percentages. Alleen het aantal 'ongeschoolden' (werkenden met uitsluitend basisonderwijs)⁹ ligt enigszins boven het landelijke cijfer. Het aantal werkenden MBO-ers blijft daarentegen in Rijnmond verhoudingsgewijs iets achter bij de rest van Nederland.

Tabel 2.4. Aantal en percentage werkenden naar opleidingsniveau in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991

Opleidingsniveau	Rijnmond aantal werkenden	%	Nederland aantal werkenden	%
Basisonderwijs	52.000	12	597.000	10
MAVO en onderbouw HAVO/VWO	32.000	7	396.000	7
LBO	80.000	18	1.029.000	18
HAVO/VWO	25.000	6	267.000	5
MBO	161.000	36	2.172.000	38
HBO	71.000	16	871.000	15
WO	28.000	6	390.000	7
Totaal	449.000	100	5.740.000	100

Bron: CBS/ROA

Ook tabel 2.5, waarin de opleidingstypen zijn weergegeven die in vergelijking met het landelijke beeld in de regio zijn oververtegenwoordigd, laat zien dat de regio Rijnmond het distributiecentrum van Nederland is. Uit de tabel blijkt dat maar liefst ruim een kwart van de werkzame

9. Dit zijn behalve de oudere arbeidskrachten vooral drop-outs van het voortgezet onderwijs.

bevolking in Nederland met een 'HBO Vervoer' opleiding, circa 20% van de werkzame bevolking met de opleiding 'MBO Haven & Vervoer' en ruim 15% van de arbeidskrachten met 'LBO Haven & Vervoer' werkzaam is in de regio Rijnmond. In deze tabel is verder opvallend dat de werkgelegenheid voor arbeidskrachten met 'HBO Technisch Laboratorium' in de regio Rijnmond relatief groot is. Waarschijnlijk hangt dit samen met de sterke vertegenwoordiging van de chemische industrie in de regio.

Tabel 2.5. Opleidingstypen die relatief sterk in de regio Rijnmond zijn vertegenwoordigd, gemiddelde 1990-1991

SOI-code	opleidingstype	Rijnmond aantal werkenden	Nederland aantal werkenden	% van het totaal
541-549	HBO Vervoer	7.000	26.000	27
441-449	MBO Haven & Vervoer	9.000	44.000	20
552	HBO Medisch Laboratorium	3.000	18.000	17
341-349	LBO Haven & Vervoer	6.000	37.000	16
531	HBO Technisch Laboratorium	3.000	29.000	10
361-369	LBO Economisch-Administratief	13.000	134.000	10
401	Bovenbouw HAVO/VWO	25.000	267.000	9
491-494	MBO Politie & Defensie	8.000	87.000	9
466	MBO Bestuurlijk	4.000	44.000	9
000,111,201	Basisonderwijs	52.000	597.000	9
	Totaal	449.000	5.740.000	8

Bron: CBS/ROA

Tabel 2.6 laat zien dat het aandeel van de ongeschoolden (degenen met uitsluitend basisonderwijs) in de werk-gelegenheid in de regio Rijnmond binnen alle bedrijfssectoren groter of gelijk is aan het landelijke aandeel van deze groep in de werkgelegenheid van de desbetreffende sector. Vooral in de sector 'Detailhandel en horeca' zijn, in vergelijking met de landelijke situatie, relatief veel ongeschoolden werkzaam. Ook in de sectoren 'Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven', 'Overige industrie', 'Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven' en 'Overige kwartaire dienstverlening' werken, vergeleken met de landelijke situatie, relatief veel ongeschoolden. In deze vijf bedrijfssectoren is ruim 60% van alle ongeschoolden in de regio Rijnmond werkzaam. De sector 'Overige kwartaire dienstverlening' biedt daarbij werkgelegenheid aan 17% van alle ongeschoolden in de regio Rijnmond, terwijl dit landelijk slechts 13% is. Echter, vooral in de sector 'Vervoer en communicatie' is er relatief gezien veel werk voor ongeschoolde arbeidskrachten. In Rijnmond is 15% van alle ongeschoolden in deze sector werkzaam, terwijl dit landelijk slechts 9% is (zie tabel C.13 van bijlage C). Overigens is dit in overeenstemming met de sterke werkgelegenheidspositie van deze sector in de regio Rijnmond (zie tabel 2.1).

Uit tabel 2.6 blijkt verder dat een relatief groot aantal werkenden in de sector 'Bank- en verzekeringswezen' een opleiding MAVO of onderbouw HAVO/VWO heeft genoten in de regio Rijnmond. Van alle werkenden in deze sector in de regio Rijnmond heeft 14% een dergelijke opleiding, tegenover slechts 11% in geheel Nederland. In de bedrijfssector 'Land-, tuin- en

bosbouw, visserij' ligt het percentage werkenden met een LBO-opleiding in de regio hoger dan het landelijke cijfer. Ook in de sectoren 'Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven' en 'Overige kwartaire dienstverlening' is het aantal werkenden met een opleiding op LBO-niveau in de regio Rijnmond relatief groot. In beide sectoren ligt het percentage werkenden met deze opleiding in de regio Rijnmond 4%-punt hoger dan landelijk het geval is.

Tabel 2.6. Percentage werkenden naar opleidingsniveau per bedrijfssector in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991

Bedrijfssector	Opleidingsniveau						totaal aantal
	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %	6 %	
<i>Rijnmond</i>							
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	-	-	43	-	-	-	7.000
Chemische industrie	-	-	21	-	43	21	14.000
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	18	-	29	-	38	9	34.000
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	-	-	-	-	57	-	7.000
Overige industrie	21	-	21	-	37	16	19.000
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	19	-	32	-	35	-	31.000
Groothandel en reparatiebedrijven	13	8	18	8	39	13	38.000
Detailhandel en horeca	18	13	23	8	35	-	40.000
Vervoer en communicatie	15	11	22	5	35	13	55.000
Bank- en verzekeringswezen	-	14	-	14	41	23	22.000
Overige tertiaire dienstverlening	-	7	10	10	32	39	41.000
Overheid en onderwijs	5	5	7	-	31	50	58.000
Overige kwartaire dienstverlening	11	5	14	5	37	28	79.000
Totaal	12	7	18	6	36	22	449.000
<i>Nederland</i>							
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	14	5	36	2	41	3	264.000
Chemische industrie	11	6	19	4	39	21	135.000
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	15	6	25	3	37	14	570.000
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	-	-	-	-	43	29	21.000
Overige industrie	18	8	23	4	36	10	432.000
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	16	4	34	1	41	5	400.000
Groothandel en reparatiebedrijven	11	9	19	6	43	13	445.000
Detailhandel en horeca	13	11	23	6	42	5	574.000
Vervoer en communicatie	15	10	24	6	35	11	358.000
Bank- en verzekeringswezen	3	11	9	12	44	21	214.000
Overige tertiaire dienstverlening	4	7	8	9	31	41	395.000
Overheid en onderwijs	4	5	8	4	30	48	851.000
Overige kwartaire dienstverlening	8	5	10	4	41	32	1.028.000
Totaal	10	7	18	5	38	22	5.740.000
<i>Legenda:</i>							
1	Basisonderwijs		4	HAVO/VWO			
2	MAVO en onderbouw HAVO/VWO		5	Middelbaar Beroepsonderwijs			
3	Lager Beroepsonderwijs		6	Hoger onderwijs			

- = minder dan 3.000 werkenden

Bij de werkenden met een opleiding op MBO-niveau zijn de grootste verschillen tussen de regio Rijnmond en de rest van Nederland waar te nemen in de bedrijfssectoren 'Delfstoffenwinning en aardolie industrie' en 'Detailhandel en horeca'. In de eerstgenoemde sector is het werkgelegenheidsaandeel van MBO-opgeleiden in de regio Rijnmond hoger dan in de rest van Nederland, terwijl in de laatstgenoemde sector het aandeel MBO-ers in Rijnmond 7%-punt lager is dan het landelijk gemiddelde. Tevens valt op dat in de bedrijfssector 'Chemische industrie' het aantal werkenden met een MBO-opleiding in de regio Rijnmond 4%-punt hoger ligt dan landelijk en in de sectoren 'Groothandel en reparatiebedrijven' en 'Overige kwartaire dienstverlening' 4%-punt lager. Wat betreft het aandeel hoger opgeleiden in de werkgelegenheid zijn de verschillen tussen Rijnmond en de rest van Nederland het grootst voor de bedrijfssectoren 'Overige industrie', 'Metaal industrie en openbare nutsbedrijven' en 'Overige kwartaire dienstverlening'. In de 'Overige industrie' is het aandeel hoger opgeleiden in Rijnmond 6%-punt hoger dan het landelijke gemiddelde, terwijl in de beide andere sectoren het werkgelegenheidsaandeel van hoger opgeleiden respectievelijk 5%-punt en 4%-punt lager is.

Concluderend kan worden gesteld dat in de regio Rijnmond, in vergelijking met het landelijke beeld, relatief veel werkgelegenheid is voor laag geschoolden. Daarentegen zijn er in Rijnmond verhoudingsgewijs minder HAVO/VWO- en MBO-opgeleiden werkzaam. Vooral in de bedrijfssector van 'Overige kwartaire dienstverlening' is het aantal werkenden met een lagere opleiding erg hoog vergeleken met de landelijke situatie. Hier staat tegenover dat het aantal werkenden met een middelbare of hogere opleiding in deze sector relatief laag is.

3. DE POSITIE VAN VROUWEN EN ALLOCHTONEN OP DE ARBEIDSMARKT

3.1. De positie van vrouwen op de arbeidsmarkt

Sinds de jaren '60 is de Nederlandse samenleving, qua samenstelling, zeer sterk veranderd. Zo is het aantal jongeren sterk afgenomen en is het aantal ouderen gestaag gestegen. Bedroeg de *groene druk*¹⁰ in 1960 nog ruim 71%, in 1990 was deze reeds gedaald tot nog geen 42% (CPB, 1992). Daarentegen is de *grijze druk*¹¹ in de periode 1960 - 1990 toegenomen van ongeveer 14% tot bijna 21%. De verwachting is dat de grijze druk in de komende decennia nog aanzienlijk zal stijgen. Mogelijk voor een deel samenhangend met de afname van de groene druk, is het aantal vrouwen dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt sterk toegenomen. Dit heeft geresulteerd in meer dan een verdubbeling van de participatiegraad van vrouwen in de periode 1960-1990 (zie Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1990). Uit onderzoek van onder meer Siegers (1979), Van Mourik en Siegers (1988) en ROA (1992) is gebleken dat vrouwen in andere beroepen terechtkomen dan mannen. Er is sprake van een zeker segregatie-effect, waardoor kan worden gesproken van typische 'vrouwenberoepen' en typische 'vrouwenopleidingen'¹². Om de aard van de werkgelegenheid voor vrouwen in de regio Rijnmond zo goed mogelijk in beeld te brengen, zal in eerste instantie worden bekeken in welke bedrijfssectoren vrouwen vooral werkzaam zijn. Daarbij zal een vergelijking worden gemaakt met het landelijke beeld. Vervolgens zal een vergelijking worden gemaakt tussen de typische 'vrouwenberoepen' en typische 'vrouwenopleidingen' in de regio Rijnmond en geheel Nederland.

Sectorstructuur

Tabel 3.1 geeft een overzicht van het aantal werkzame vrouwen per bedrijfssector in de regio Rijnmond en in geheel Nederland. Tevens is in deze tabel het aandeel van vrouwen in de totale werkgelegenheid in de desbetreffende sector weergegeven. Evenals bij het totaal aantal werkenden het geval is, is ongeveer 8% van de totale werkzame vrouwelijke beroepsbevolking in Nederland in de regio Rijnmond werkzaam. Uit de tabel blijkt dat er nauwelijks verschil bestaat tussen de sectorale werkgelegenheidsstructuur van vrouwen in de regio Rijnmond en die van geheel Nederland. De tabel laat zien dat in Rijnmond net als in geheel Nederland meer dan de helft van de vrouwelijke beroepsbevolking in de kwartaire sector werkzaam is. Wel kan worden geconcludeerd dat de in de regio Rijnmond sterk vertegenwoordigde sector 'Vervoer en communicatie' ook relatief veel werkgelegenheid biedt voor vrouwen. Tenslotte dient te worden opgemerkt dat in drie bedrijfsectoren minder dan 2.000 vrouwen werkzaam zijn. Er kan dan ook

10. Onder de groene druk wordt de bevolking van 0 tot 19 jaar verstaan als percentage van de bevolking van 20 tot 64 jaar.

11. Onder de grijze druk wordt de bevolking ouder dan 65 jaar verstaan, uitgedrukt als een percentage van de bevolking van 20 tot 64 jaar.

12. Onder typische 'vrouwenberoepen' en 'vrouwenopleidingen' verstaat Siegers (1979) die beroepen en opleidingen, waarvan meer dan 60% van de werkgelegenheid uit vrouwen bestaat.

alleen worden geconstateerd dat in de drie sectoren tezamen ongeveer 5.000 vrouwen werkzaam zijn, hetgeen overeenkomt met ongeveer 4% van de totale werkgelegenheid voor vrouwen.

Tabel 3.1. Aantal en percentage van het totaal aantal werkende vrouwen naar bedrijfssector in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

Bedrijfssector	Rijnmond aantal werkenden	%	Nederland aantal werkenden	%
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	-	-	93.500	5
Chemische industrie	-	-	23.000	1
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	4.500	3	74.500	4
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	-	-	2.500	0
Overige industrie	5.500	4	111.000	6
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	2.000	1	22.500	1
Groothandel en reparatiebedrijven	7.500	5	96.500	5
Detailhandel en horeca	22.000	14	298.000	15
Vervoer en communicatie	8.500	6	63.500	3
Bank- en verzekeringswezen	8.500	6	85.500	4
Overige tertiaire dienstverlening	12.000	8	128.500	7
Overheid en onderwijs	22.500	15	283.500	15
Overige kwartaire dienstverlening	55.000	36	673.500	35
Totaal	153.500	100	1.945.500	100

-- = minder dan 2.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

In tabel 3.2 is per bedrijfssector aangegeven hoe groot het percentage vrouwen is in de werkgelegenheid in de regio Rijnmond en in geheel Nederland. De tabel laat zien dat het percentage vrouwen in de meeste bedrijfssectoren in de regio Rijnmond niet in belangrijke mate afwijkt van het landelijke beeld. In de sectoren 'Overige kwartaire dienstverlening' en 'Detailhandel en horeca' is het aandeel van vrouwen in de totale werkgelegenheid relatief groot, waarbij er overigens weinig verschil bestaat tussen Rijnmond en geheel Nederland. Wel valt op dat in de regio Rijnmond relatief veel vrouwen werkzaam zijn in de sector 'Overheid en onderwijs'. Terwijl in Nederland 33% van deze sector uit vrouwen bestaat, bedraagt dit aandeel in de regio Rijnmond 40%. Ook in de sector 'Overige industrie' is het percentage vrouwen in de regio Rijnmond verhoudingsgewijs groot. In de sector 'Vervoer en communicatie' is daarentegen het percentage vrouwen lager dan het landelijk gemiddelde. Dit betekent dat, ondanks het relatief grote belang van deze sector voor de werkgelegenheid van vrouwen in de regio Rijnmond, vrouwen niet optimaal profiteren van het grote belang van deze sector voor de werkgelegenheid in de regio Rijnmond.

Tabel 3.2. Percentage vrouwen per bedrijfssector in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

Bedrijfssector	Rijnmond %	Nederland %
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	-	36
Chemische industrie	-	17
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	13	13
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	-	11
Overige industrie	29	26
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	7	6
Groothandel en reparatiebedrijven	21	22
Detailhandel en horeca	54	53
Vervoer en communicatie	15	18
Bank- en verzekeringswezen	39	41
Overige tertiaire dienstverlening	32	34
Overheid en onderwijs	40	33
Overige kwartaire dienstverlening	69	67
Totaal	35	34
- = minder dan 2.000 werkenden		

Bron: CBS/ROA

Beroepenstructuur

Tabel 3.3 geeft aan hoe de werkgelegenheid voor vrouwen in de regio Rijnmond over de verschillende beroepssectoren is verdeeld. Daarbij zijn ook hier deze cijfers afgezet tegen de landelijke situatie. Het blijkt dat de beroepenstructuur van de werkzame vrouwen in de regio Rijnmond op slechts enkele punten afwijkt van de landelijke structuur. Vrouwen zijn in de regio Rijnmond relatief weinig werkzaam in de 'Agrarische beroepen' en de 'Technische, ambachts- en industrieberoepen', maar zijn daarentegen verhoudingsgewijs sterk vertegenwoordigd in de 'Economisch-administratieve beroepen'. Bijna de helft van alle in de regio Rijnmond werkzame vrouwen oefent een economisch-administratief beroep uit. Het verhoudingsgewijs lage aantal vrouwen in de 'Agrarische beroepen' en het relatief grote aantal vrouwen in de 'Economisch-administratieve beroepen' is niet verwonderlijk gezien het lage, respectievelijk hoge totaal aantal werkenden in deze beroepssectoren in de regio Rijnmond. Het relatief kleine aantal vrouwen dat in de beroepssector 'Technische, ambachts- en industrieberoepen' werkt is wel opvallend, gezien het feit dat deze beroepssector qua grootte de tweede in de regio Rijnmond is.

Tabel 3.3. Aantal en percentage werkende vrouwen naar beroepssector in de regio Rijnmond en geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

ROA- code	beroepssector	Rijnmond aantal werkenden	%	Nederland aantal werkenden	%
0	Pedagogische beroepen	11.000	7	127.000	7
1	Culturele beroepen	-	-	30.500	2
2	Agrarische beroepen	2.000	1	60.000	3
3	Technische, ambachts- en industrie beroepen	7.000	5	127.000	7
4	Transportberoepen	2.000	1	41.500	2
5	Medische en paramedische beroepen	23.000	15	290.000	15
6	Economisch-administratieve beroepen	72.000	47	845.500	43
7	Sociaal-culturele beroepen	7.000	5	93.500	5
8	Verzorgende en dienstverlenende beroepen	27.000	18	330.500	17
9	Openbare orde- en veiligheidsberoepen	-	-	6.000	0
	Totaal	153.500	100	1.945.500	100

- = minder dan 2.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel 3.4. Percentage vrouwen per beroepssector in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

ROA- code	beroepssector	Rijnmond %	Nederland %
0	Pedagogische beroepen	50	43
1	Culturele beroepen	-	40
2	Agrarische beroepen	25	21
3	Technische, ambachts- en industrie beroepen	6	8
4	Transportberoepen	6	13
5	Medische en paramedische beroepen	75	74
6	Economisch-administratieve beroepen	46	46
7	Sociaal-culturele beroepen	56	50
8	Verzorgende en dienstverlenende beroepen	69	69
9	Openbare orde- en veiligheidsberoepen	-	6
	Totaal	35	34

- = minder dan 2.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Het percentage vrouwen in de totale werkgelegenheid, verbijzonderd naar beroepssector, is weergegeven in tabel 3.4. Uit de tabel blijkt dat het percentage vrouwen in 'Pedagogische beroepen' in de regio Rijnmond maar liefst 7%-punt hoger is dan landelijk het geval is. Daarentegen is ondanks het geringe aantal vrouwen dat werkzaam is in de 'Agrarische beroepen', het percentage vrouwen in deze beroepssector 4%-punt hoger dan het landelijke

cijfer. Een andere beroepssector die opvalt is de beroepssector 'Sociaal-culturele beroepen'. Het percentage vrouwen in deze beroepssector is in de regio Rijnmond 6%-punt hoger dan het landelijke percentage. Verder is het opvallend dat het percentage vrouwen in de 'Transportberoepen' in de regio Rijnmond, in verhouding tot het landelijke cijfer, erg laag is. Terwijl landelijk gezien vrouwen 13% van de werkgelegenheid in deze beroepssector uitmaken, is dit in de regio Rijnmond slechts 6%.

Uit de bovenstaande tabellen kan worden afgeleid dat er sprake is van twee duidelijke 'vrouwenberoepen', te weten 'Medische en paramedische beroepen' en 'Verzorgende en dienstverlenende beroepen'. Deze beroepssectoren zijn beide sterk gerelateerd aan de dienstensector. Als men de beroepssector 'Verzorgende en dienstverlenende beroepen' op een lager aggregatieniveau bekijkt, blijkt dat de beroepstak 'Verzorgende beroepen' er verantwoordelijk voor is dat deze sector een typische 'vrouwensector' is. Binnen deze beroepstak bestaat ongeveer 80% van de werkgelegenheid betrekking op vrouwen.

Opleidingsstructuur

Tabel 3.5 geeft een overzicht van het aantal werkzame vrouwen in de regio Rijnmond, verbijzonderd naar opleidingsniveau. Uit de tabel blijkt dat het opleidingsniveau van vrouwen in de regio Rijnmond slechts in zeer beperkte mate afwijkt van het landelijke beeld. Wel kan worden opgemerkt dat het aandeel van de lager opgeleiden (dat wil zeggen ten hoogste MAVO/LBO-niveau) in de totale werkgelegenheid voor vrouwen, evenals bij het totaal aantal werkenden (zie tabel 2.4), in Rijnmond iets hoger is dan landelijk het geval is. Het percentage vrouwen met een opleiding op MBO-niveau is daarentegen iets lager. Het bovenstaande beeld komt ook naar voren in tabel 3.6, waarin het percentage vrouwen in het totaal aantal werkenden per opleidingsniveau wordt weergegeven.

Wanneer een vergelijking wordt gemaakt met de werkgelegenheid voor mannen, verbijzonderd naar opleidingsniveau, dan valt op dat zowel in Rijnmond als in geheel Nederland, relatief veel vrouwen met 'MAVO en onderbouw HAVO/VWO' werkzaam zijn. Het verschil tussen vrouwen en mannen bedraagt respectievelijk 6%-punt voor de regio Rijnmond en 4%-punt voor geheel Nederland (zie tabel 3.5). Procentueel gezien is het aantal werkende vrouwen met een HBO-opleiding aanzienlijk groter dan het aantal mannelijke arbeidskrachten. Dit geldt zowel voor de regio Rijnmond als geheel Nederland. Hier staat echter tegenover dat het percentage werkende vrouwen met een WO-opleiding aanzienlijk lager ligt dan het percentage werkende mannen op academisch niveau. Tenslotte is het aantal werkzame vrouwen met een LBO-opleiding procentueel aanzienlijk lager dan het percentage mannen met deze opleiding in zowel de regio Rijnmond als in geheel Nederland. Uit deze tabel lijkt dan ook de conclusie te kunnen worden getrokken dat vrouwen voor andere opleidingsniveaus kiezen dan mannen, zowel in de regio Rijnmond als in geheel Nederland.

Tabel 3.5. Aantal en percentage werkende vrouwen en mannen naar opleidingsniveau in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991

Opleidingsniveau	Rijnmond aantal werkenden	%	Nederland aantal werkenden	%
<i>Vrouwen</i>				
Basisonderwijs	15.000	10	174.000	9
MAVO en onderbouw HAVO/VWO	17.000	11	190.000	10
LBO	24.000	15	303.000	15
HAVO/VWO	11.000	7	115.000	6
MBO	54.000	35	752.000	38
HBO	30.000	19	355.000	18
WO	6.000	4	99.000	5
Totaal	156.000	100	1.994.000	100
<i>Mannen</i>				
Basisonderwijs	37.000	13	423.000	11
MAVO en onderbouw	15.000	5	206.000	6
LBO	56.000	19	726.000	19
HAVO/VWO	13.000	4	152.000	4
MBO	107.000	37	1.420.000	38
HBO	41.000	14	515.000	14
WO	22.000	8	291.000	8
Totaal	293.000	100	3.746.000	100

Bron: CBS/ROA

Tabel 3.6. Percentage vrouwen per opleidingsniveau in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991

Opleidingsniveau	Rijnmond %	Nederland %
Basisonderwijs	29	29
MAVO en onderbouw HAVO/VWO	53	48
LBO	30	29
HAVO/VWO	44	43
MBO	34	35
HBO	42	41
WO	21	25
Totaal	35	34

Bron: CBS/ROA

Als men het percentage vrouwen per opleidingstype voor de regio Rijnmond en geheel Nederland met elkaar vergelijkt (zie bijlage C, tabel C.6), komen veel extremere verschillen naar voren. Het opleidingstype dat het meest opvalt is 'MBO Horeca & Kappers'. Het aandeel van

vrouwen in het totaal aantal werkenden met deze opleidingsachtergrond is in de regio Rijnmond maar liefst 22%-punt hoger dan landelijk. Andere opleidingstypen die sterk van het landelijke beeld afwijken zijn: 'HBO Onderwijs', 'HBO Verpleging & Paramedisch', 'HBO Economisch-Administratief' en 'LBO Economisch-Administratief'. In alle bovengenoemde opleidingen zijn vrouwen in de regio Rijnmond zeer sterk vertegenwoordigd. Voor 'HBO Verpleging & Paramedisch' kan worden gesteld dat dit een typische 'vrouwenopleiding' is. De opleidingstypen 'HBO Sociaal-Cultureel' en 'HBO Onderwijs' kunnen in de regio Rijnmond bijna als een 'vrouwenopleiding' worden getypeerd. Andere typische 'vrouwenopleidingen' zijn: 'LBO Economisch-administratief', 'LBO Verzorgend', 'MBO Verpleging & Ziekenverzorging', 'MBO Verzorgend' en 'MBO Horeca & Kappers'. Dit beeld weerspiegelt het beeld dat in tabel 3.4 naar voren kwam van de typische 'vrouwenberoepen'. Met andere woorden: de beroepensegregatie op de arbeidsmarkt vindt voor een zeer belangrijk deel al plaats bij de opleidingskeuze van mannen en vrouwen¹³.

3.2. De positie van allochtonen op de arbeidsmarkt

De andere groep die in dit hoofdstuk nader wordt belicht, betreft de allochtonen. Met het meer aantrekken van de economie in de tweede helft van de jaren tachtig, dringt breed het besef door dat deze groep structureel gezien een zeer zwakke positie op de arbeidsmarkt inneemt. De problematiek is daarbij voor een zeer groot deel geconcentreerd in de grootstedelijke gebieden (zie bijvoorbeeld Atzema en Ram, 1992). In deze paragraaf zal eerst worden aangegeven in welke sectoren allochtonen in de regio Rijnmond vooral werkzaam zijn. Daarnaast zal worden ingegaan op het opleidingsniveau van de werkzame allochtonen. Het is helaas momenteel niet goed mogelijk om een goed inzicht te krijgen in de omvang en de aard van de werkloosheidsproblematiek van allochtonen in de regio Rijnmond. Wel is duidelijk dat het werkloosheidspercentage onder allochtonen aanmerkelijk hoger is dan onder autochtonen en dat bovendien het gemiddeld scholingsniveau hierbij een grote rol speelt¹⁴.

Sectorstructuur

In de regio Rijnmond werken in totaal ongeveer 44.000 allochtonen¹⁵. Dit betekent dat deze groep 10% van de totale werkgelegenheid in de regio Rijnmond uitmaakt, hetgeen 3%-punt hoger is dan het landelijke cijfer. Tabel 3.7 geeft een vergelijkend beeld van dit aantal werkzame allochtonen in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, verbijzonderd naar bedrijfssector. Uit

13. Groot (1990) spreekt in dit verband over 'voorsortering'.

14. Het is niet mogelijk om expliciete uitspraken over de werkloosheid onder allochtonen te doen, aangezien zoals gezegd, het CBS momenteel geen gegevens over de geregistreerde werkloosheid verstrekt.

15. Het begrip allochtonen is hier in navolging aan het CBS in ruime zin gedefiniëerd, in die zin dat iedereen die *niet* de Nederlandse nationaliteit heeft of *niet* in Nederland is geboren, tot de allochtonen wordt gerekend. Ook Nederlanders die in het overzeese deel van het koninkrijk zijn geboren, worden derhalve tot de allochtonen gerekend.

de tabel kan worden opgemaakt dat 11% van de totale in Nederland werkzame allochtone bevolking werkzaam is in de regio Rijnmond. In overeenstemming met het beeld van geheel Nederland is ook in de regio Rijnmond ongeveer een derde van de allochtonen in de kwartaire sector werkzaam. Tussen de verschillende bedrijfssectoren binnen de kwartaire sector bestaan er echter grote verschillen. In de regio Rijnmond zijn allochtonen relatief minder vaak werkzaam in de sector 'Overheid en onderwijs' en juist meer in de sector 'Overige kwartaire dienstverlening'. Een ander opvallend facet in deze tabel is het relatief geringe aantal allochtonen in de sectoren 'Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven' en 'Overige industrie'. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat de totale werkgelegenheid in de beide sectoren, zoals reeds gebleken in hoofdstuk 2, in de regio Rijnmond klein is ten opzichte van de landelijke werkgelegenheid. Overeenkomstig het in hoofdstuk 2 geconstateerde beeld dat de sector 'Vervoer en communicatie' sterk in de regio Rijnmond is vertegenwoordigd, blijken ook allochtonen verhoudingsgewijs vaak in deze bedrijfssector werkzaam te zijn.

Tabel 3.7. Aantal en percentage werkende allochtonen naar bedrijfssector in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

Bedrijfssector	Rijnmond aantal werkenden	%	Nederland aantal werkenden	%
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	-	-	7.000	2
Chemische industrie	2.000	5	14.000	4
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	5.000	11	56.000	15
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	-	-	2.500	1
Overige industrie	3.000	7	39.000	10
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	2.000	5	13.000	3
Groothandel en reparatiebedrijven	3.000	7	24.500	6
Detailhandel en horeca	4.500	10	40.500	11
Vervoer en communicatie	4.000	9	22.500	6
Bank- en verzekeringswezen	2.500	6	15.500	4
Overige tertiaire dienstverlening	3.000	7	25.000	6
Overheid en onderwijs	4.500	10	49.000	13
Overige kwartaire dienstverlening	9.500	22	72.000	19
Totaal	44.000	100	385.000	100

- = minder dan 2.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel 3.8 beschrijft het percentage allochtonen per bedrijfssector voor de regio Rijnmond en geheel Nederland. Zoals gezegd wordt 10% van de totale werkgelegenheid in de regio Rijnmond door allochtonen vervuld, tegenover landelijk 7%. Daarbij kan worden opgemerkt dat voor alle onderscheiden bedrijfssectoren geldt dat het percentage allochtonen in Rijnmond groter is dan voor geheel Nederland. Het verschil is het grootst voor de sector 'Overige industrie', maar ook voor de sectoren 'Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven' en 'Overige kwartaire dienstverlening' is het verschil aanzienlijk. Daarentegen is er een aantal sectoren waarin allochtonen relatief zwak zijn vertegenwoordigd. Dit zijn met name de sectoren 'Vervoer en communicatie'

en 'Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven' en in mindere mate in de sectoren 'Overige tertiaire dienstverlening' en 'Overheid en onderwijs'. Overigens wijkt Rijnmond daarin niet af van het landelijke beeld.

Tabel 3.8. Percentage allochtonen per bedrijfssector in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

Bedrijfssector	Rijnmond %	Nederland %
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	-	3
Chemische industrie	14	11
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	15	10
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	-	11
Overige industrie	16	9
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	7	3
Groothandel en reparatiebedrijven	8	6
Detailhandel en horeca	11	7
Vervoer en communicatie	7	6
Bank- en verzekeringswezen	11	8
Overige tertiaire dienstverlening	8	7
Overheid en onderwijs	8	6
Overige kwartaire dienstverlening	12	7
Totaal	10	7
- = minder dan 2.000 werkenden		

Bron: CBS/ROA

Opleidingenstructuur

Tabel 3.9 laat de verdeling zien van de werkzame allochtone beroepsbevolking naar opleidingsniveau. Ten opzichte van de landelijke situatie valt op dat er in de regio Rijnmond relatief veel allochtonen werkzaam zijn ongeschoold zijn (alleen basisonderwijs) of een LBO-opleiding hebben gevolgd. De percentages voor de regio Rijnmond liggen respectievelijk 5 en 4%-punt hoger dan de landelijke percentages. Opvallend is verder dat in de regio Rijnmond verhoudingsgewijs veel werkzame allochtonen een opleiding op HBO-niveau hebben afgerond. Daarentegen zijn er in verhouding tot het landelijke beeld in de regio Rijnmond relatief weinig allochtonen werkzaam met een universitaire opleidingsachtergrond.

Wanneer het opleidingsniveau van werkzame allochtonen wordt gerelateerd aan het opleidingsniveau van de werkzame autochtonen in de regio Rijnmond valt vooral het zeer hoge percentage werkende allochtonen met uitsluitend basisonderwijs en het zeer lage percentage van werkende allochtonen met een MBO-opleiding op. De verschillen bedragen respectievelijk 15%-punt meer ongeschoolde allochtonen dan autochtonen en 15%-punt minder allochtonen met een MBO-opleidingsachtergrond dan de autochtone arbeidskrachten. Het kan verder verrassend worden genoemd dat percentage allochtonen met een hogere opleiding (HBO of WO) boven dat voor de

autochtone bevolking ligt.

Tabel 3.9. Aantal en percentage werkende allochtonen en autochtonen naar opleidingsniveau in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991

Opleidingsniveau	Rijnmond aantal werkenden	%	Nederland aantal werkenden	%
<i>Allochtonen</i>				
Basisonderwijs	11.000	25	84.000	21
MAVO en onderbouw HAVO/VWO	3.000	7	36.000	9
LBO	8.000	18	59.000	15
HAVO/VWO	3.000	7	28.000	7
MBO	10.000	22	93.000	24
HBO	7.000	16	51.000	13
WO	3.000	7	38.000	10
Totaal	43.000	100	392.000	100
<i>Autochtonen</i>				
Basisonderwijs	41.000	10	513.000	10
MAVO en onderbouw HAVO/VWO	29.000	7	360.000	7
LBO	72.000	18	971.000	18
HAVO/VWO	22.000	5	239.000	4
MBO	151.000	37	2.079.000	39
HBO	64.000	16	819.000	15
WO	25.000	6	352.000	7
Totaal	405.000	100	5.347.000	100

Bron: CBS/ROA

Tabel 3.10. Percentage allochtonen per opleidingsniveau in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991

Opleidingsniveau	Rijnmond %	Nederland %
Basisonderwijs	21	14
MAVO en onderbouw HAVO/VWO	9	9
LBO	10	6
HAVO/VWO	12	10
MBO	6	4
HBO	10	6
WO	11	10
Totaal	10	7

Bron: CBS/ROA

In tabel 3.10 wordt een verbijzondering gemaakt van het percentage werkzame allochtonen

naar opleidingsniveau. In deze tabel valt direct op dat het aandeel van de allochtonen in het aantal werkenden met uitsluitend basisonderwijs relatief hoog is. Voor de regio Rijnmond is dit beeld nog extremer dan voor de rest van Nederland. Daarentegen blijkt ook uit deze tabel dat met name van de werkende MBO-ers er relatief weinig een niet-Nederlandse achtergrond hebben.

4. DE ARBEIDSMARKTPOSITIE VAN SCHOOLVERLATERS

4.1. Inleiding

Ook de schoolverlaters vormen een zeer specifieke groep op de arbeidsmarkt. In de eerste plaats geeft de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters informatie over de directe aansluiting tussen het initiële onderwijs en de arbeidsmarkt. In de tweede plaats geldt voor veel mensen dat de 'uiteindelijke' positie die zij op de arbeidsmarkt bereiken voor een belangrijk deel afhankelijk is van hun arbeidsmarktsituatie direct na het verlaten van het dagonderwijs. Sinds 1992 worden op grote schaal de schoolverlaters van het AVO, het LBO en het MBO schriftelijk geënquêteerd via het onderzoek Registratie Uitstroom en Bestemming van Schoolverlaters (RUBS) (zie voor een uitgebreide rapportage Wieling, Van de Loo en Van der Velden, 1993). De enquête vindt circa driekwart jaar na het afsluiten van de dagopleiding plaats. De meest recente gegevens, die beschikbaar zijn, hebben betrekking op de schoolverlaters van het schooljaar 1990/1991, die zijn geënquêteerd in het voorjaar van 1992.

De RUBS-gegevens hebben, naast de op zich zeer waardevolle EBB-gegevens, een aantal voordelen. Het belangrijkste is dat met behulp van RUBS een beter inzicht wordt verkregen in de *directe* aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt. Daarmee geven de cijfers, zoals reeds werd aangegeven, ook een eerste indicatie van mogelijk te verwachten toekomstige ontwikkelingen. Daarnaast bieden de gegevens de mogelijkheid om een gedetailleerd beeld, naar opleidingscluster te geven, vanwege de minder vergaande publikatierestricties bij de RUBS-gegevens in vergelijking tot de EBB. Bovendien heeft RUBS het voordeel dat hierin - in tegenstelling tot de EBB - gegevens zijn opgenomen over bijvoorbeeld de mate van onderbenutting, alsmede over de verdiende inkomens van de werkenden. Voorts is een belangrijk voordeel dat met behulp van de RUBS-gegevens kan worden voorzien in de lacune die bij de EBB bestaat met betrekking tot de werkloosheidsgegevens. Overigens zijn de RUBS-data direct koppelbaar aan de EBB-gegevens¹⁶.

In dit hoofdstuk zal op basis van de gegevens van de RUBS-enquête de arbeidsmarktpositie van de schoolverlaters in de regio Rijnmond in beeld worden gebracht. Het gaat daarbij zoals gezegd uitsluitend om de gediplomeerde schoolverlaters uit het algemeen voortgezet onderwijs, het LBO en het MBO. Daar de arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden slechts in zeer beperkte mate regionaal is afgebakend (zie ook Windmeijer, 1992), is het overigens ook minder zinvol voor deze groep regiospecifieke informatie over het arbeidsaanbod te genereren. Evenals in de beide voorgaande hoofdstukken zal daarbij een vergelijking worden gemaakt met de landelijke situatie. Eerst wordt in paragraaf 4.2 ingegaan op de werkloosheid onder schoolverlaters. Daarna komt in paragraaf 4.3 de kwalitatieve aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt aan bod. In deze paragraaf wordt bovendien ingegaan op de inkomenspositie van de schoolverlaters. Paragraaf

16. Voor meer informatie over het gebruik van de RUBS-gegevens in combinatie met de EBB-gegevens, alsmede voor de beschrijving van enkele arbeidsmarktindicatoren op basis van de RUBS-data, wordt verwezen naar De Grip, Van der Velden en Wieling (1993).

4.4 beschrijft vervolgens de arbeidsmarktpositie van vrouwelijke schoolverlaters, terwijl paragraaf 4.5 tenslotte ingaat op de allochtone schoolverlaters.

4.2. Werkloosheid

Met behulp van het werkloosheidspercentage onder schoolverlaters wordt een beeld geschetst van de directe kwantitatieve aansluiting tussen de onderscheiden opleidingen en de arbeidsmarkt. Tabel 4.1 geeft een overzicht van de werkloosheid¹⁷, verbijzonderd naar opleidingscluster, in de regio Rijnmond, waarbij een vergelijking wordt gemaakt met het werkloosheidspercentage van schoolverlaters met de desbetreffende opleidingsachtergrond voor geheel Nederland. Uit de tabel blijkt dat de totale werkloosheid onder schoolverlaters in de regio Rijnmond vrijwel niet verschilt van het totale werkloosheidspercentage voor geheel Nederland: 5%.

Tabel 4.1. Werkloosheidspercentage onder schoolverlaters per opleidingscluster in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, 1992

Opleidingscluster	Rijnmond werkloosheidspercentage	Nederland werkloosheidspercentage
LBO agrarisch	0	3
LBO technisch	1	2
LBO economisch-administratief	4	7
LBO verzorgend	6	9
(K)MBO agrarisch	-	2
(K)MBO technisch	4	3
(K)MBO economisch-administratief	1	5
(K)MBO verzorgend	8	5
MAVO	8	7
HAVO	6	5
VWO	10	5
Totaal	5	5

- = geen informatie i.v.m. te weinig waarnemingen

Bron: RUBS 1992/ROA

De tabel laat wel zien dat er tussen de onderscheiden opleidingsclusters enkele opmerkelijke verschillen in de ernst van de werkloosheidsproblematiek bestaan. Het meest opvallend is daarbij dat de werkloosheid onder de (gediplomeerde) schoolverlaters van het AVO in Rijnmond

17. De schoolverlaters worden als werkloos getypeerd als zij op zoek zijn naar een betaalde baan van tenminste 12 uur per week, op dit moment geen betaalde baan van 12 uur of meer per week hebben, binnen twee weken kunnen beginnen als ze een geschikte baan hebben gevonden en staan ingeschreven bij het Arbeidsbureau. Het werkloosheidspercentage wordt bepaald door het aantal werklozen te relateren aan het aantal werklozen plus het aantal werkenden, waarbij degenen die de militaire dienstplicht vervullen in het aantal werkenden worden meegerekend.

duidelijk hoger is dan het landelijk gemiddelde voor de desbetreffende opleidingen. Dit geldt het sterkst voor de schoolverlaters van het VWO. De werkloosheid onder LBO-schoolverlaters is daarentegen in Rijnmond relatief laag in vergelijking met de landelijke cijfers. Bij de schoolverlaters van het gewoon of kort MBO is het beeld wisselend: de werkloosheid onder de schoolverlaters van het (K)MBO economisch-administratief is in Rijnmond relatief laag, terwijl daarentegen verhoudingsgewijs veel schoolverlaters van het '(K)MBO verzorgend' werkloos zijn.

Een andere manier om inzicht te krijgen in de kwantitatieve aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt, bestaat uit het bepalen van de zogenaamde intredewerkloosheid. Hiermee wordt een indicatie verkregen voor de snelheid waarmee schoolverlaters met succes hun intrede doen op de arbeidsmarkt. Daarbij wordt gekeken naar de totale werkloosheidsduur sinds het verlaten van de opleiding en dus niet alleen naar de duur van de werkloosheid tot de eerste baan. Hiermee wordt in belangrijke mate voorkomen dat het beeld wordt vertroebeld, i.c. te positief wordt voorgesteld, vanwege de zeer kortstondige arbeidscontracten, die juist bij jongeren nogal eens voorkomen. In tabel 4.2 is de intredewerkloosheid onder de schoolverlaters van 1990/1991 weergegeven. Ook hier is een onderscheid gemaakt naar opleidingsclusters en zijn de gegevens voor de regio Rijnmond afgezet tegen het landelijke beeld.

Tabel 4.2. Intredewerkloosheid onder schoolverlaters per opleidingscluster in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, 1992

Opleidingscluster	Rijnmond intredewerkloosheid			Nederland intredewerkloosheid		
	0 mnd %	1-3 mnd %	> 3 mnd %	0 mnd %	1-3 mnd %	> 3 mnd %
LBO agrarisch	87	10	3	85	11	4
LBO technisch	91	6	3	86	10	3
LBO economisch-administratief	75	13	12	82	11	7
LBO verzorgend	78	14	8	79	13	8
(K)MBO agrarisch	-	-	-	86	9	5
(K)MBO technisch	74	19	7	76	17	7
(K)MBO economisch-administratief	77	19	4	68	21	10
(K)MBO verzorgend	73	19	8	77	16	8
MAVO	82	10	8	85	10	5
HAVO	86	11	3	85	10	5
VWO	80	17	2	88	9	3
Totaal	80	14	6	80	14	6

- = geen informatie i.v.m. te weinig waarnemingen

Bron: RUBS 1992/ROA

Ten aanzien van de intredewerkloosheid zijn er doorgaans geen of slechts geringe verschillen tussen de situatie voor de regio Rijnmond en voor geheel Nederland. Het blijkt dat MBO-schoolverlaters van de onderscheiden opleidingscategorieën de meeste tijd nodig hebben voor

het vinden van een baan. De AVO-schoolverlaters zijn doorgaans minder lang werkloos geweest. De schoolverlaters van het 'LBO technisch' hebben verhoudingsgewijs het snelst een baan gevonden.

4.3. Kwalitatieve aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt

In deze paragraaf zal worden ingegaan op een tweetal kwalitatieve aspecten van de aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt voor schoolverlaters. Eerst wordt voor de verschillende opleidingsclusters de mate van onder- of overbenutting van het opleidingsniveau van de werkzame schoolverlaters in kaart gebracht. Vervolgens komt de inkomenspositie van de schoolverlaters aan de orde.

Tabel 4.3. Vereist opleidingsniveau (onderbenutting) van werkende schoolverlaters per opleidingscluster in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, 1992

Opleidingscluster	Rijnmond			Nederland		
	vereist lager %	opleidingsniveau zelfde %	hoger %	vereist lager %	opleidingsniveau zelfde %	hoger %
LBO agrarisch	14	62	24	34	49	17
LBO technisch	12	75	13	14	70	16
LBO economisch-administratief	28	52	20	37	50	14
LBO verzorgend	24	64	12	36	51	13
(K)MBO agrarisch	-	-	-	29	69	2
(K)MBO technisch	16	82	2	22	75	3
(K)MBO economisch-administratief	9	90	1	25	71	4
(K)MBO verzorgend	23	75	2	28	71	1
MAVO	27	66	7	42	47	11
HAVO	55	45	0	67	33	1
VWO	56	44	0	65	35	1
Totaal	25	69	6	32	62	7

- = geen informatie i.v.m. te weinig waarnemingen

Bron: RUBS 1992/ROA

Tabel 4.3 geeft een beeld van het vereiste opleidingsniveau, en daarmee van de mate van onderbenutting¹⁸ van de werkende schoolverlaters, verbijzonderd naar opleidingscluster. Uit de tabel kan worden opgemaakt dat in de regio Rijnmond verhoudingsgewijs minder schoolverlaters in hun kwalificaties worden onderbenut dan in de rest van Nederland. Dit geldt opvallend genoeg voor alle onderscheiden opleidingsclusters. Bij het '(K)MBO economisch-administratief'

18. Overigens moet daarbij worden bedacht dat het hier doorgaans startfuncties betreft, waarbij een verdere doorgroei naar een wel aansluitend functieniveau tot de mogelijkheden behoort (zie ook De Grip, Heijke en Willems, 1992).

is het verschil het meest opmerkelijk: terwijl op landelijk niveau ongeveer een kwart van de schoolverlaters werkzaam is in een functie, waarvoor slechts een lager opleidingsniveau vereist is dan waarover de desbetreffende schoolverlater beschikt, is dit in de regio Rijnmond nog geen 10%. In de vorige paragraaf is reeds gebleken dat het werkloosheidspercentage voor deze opleidingscategorie in Rijnmond relatief laag is, zodat kan worden vastgesteld dat de huidige arbeidsmarktpositie voor deze schoolverlaters in de regio in verhouding tot het landelijke beeld erg gunstig is. Andere opleidingsclusters waar de mate van onderbenutting in Rijnmond in vergelijking met het landelijke beeld voor de desbetreffende opleiding opvallend laag is, zijn het 'LBO agrarisch' en het 'MAVO'.

Vervolgens wordt ingegaan op het inkomen dat door de schoolverlaters wordt verdiend. In de RUBS-enquête betreft dit het *netto* inkomen per maand, inclusief eventuele fooien of toeslagen, maar exclusief overwerk of vakantiegeld. Er is voor gekozen om geen omrekening te maken naar de verdiende *uurlonen*, mede omdat de verschillen tussen de opleidingsclusters wellicht meer voortvloeien uit verschillen in de beschikbaarheid van voltijdsbanen voor schoolverlaters binnen een bepaalde opleidingscluster dan uit verschillen tussen deze schoolverlaters wat betreft het gewenste aantal te werken uren.

Tabel 4.4. Gemiddeld netto maandloon van werkende schoolverlaters per opleidingscluster in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, 1992

Opleidingscluster	Rijnmond gem. netto mndloon	Nederland gem. netto mndloon
LBO agrarisch	fl 800	fl 832
LBO technisch	fl 811	fl 860
LBO economisch-administratief	fl 725	fl 731
LBO verzorgend	fl 711	fl 731
(K)MBO agrarisch	-	fl 1.352
(K)MBO technisch	fl 1.820	fl 1.617
(K)MBO economisch-administratief	fl 1.559	fl 1.361
(K)MBO verzorgend	fl 1.505	fl 1.365
MAVO	fl 710	fl 670
HAVO	fl 873	fl 870
VWO	fl 876	fl 856
Totaal	fl 1.118	fl 1.105

- = geen informatie i.v.m. te weinig waarnemingen

Bron: RUBS 1992/ROA

Uit de in tabel 4.4 gepresenteerde gegevens blijkt dat de schoolverlaters in de regio Rijnmond gemiddeld net iets meer verdienen dan in de rest van het land. Vooral MBO-schoolverlaters hebben op dit punt in de regio een erg gunstige positie met gemiddelde netto maandinkomens die maar liefst fl 150,-- tot fl 200,-- boven het landelijke gemiddelde voor de desbetreffende

opleidingscategorie liggen. Opvallend is dat de LBO-schoolverlaters daarentegen in Rijnmond een iets lager loon verdienen dan hun collega's elders in het land. De verschillen zijn, met uitzondering van de schoolverlaters met een opleiding LBO-technisch, echter gering. Dit laatste geldt ook voor de schoolverlaters van het AVO, maar dan in het voordeel van degenen die in de regio Rijnmond werken.

Samenvattend kan worden gesteld dat de arbeidsmarktpositie van de schoolverlaters in het algemeen iets gunstiger is ten opzichte van het landelijke beeld. De werkloosheid is weliswaar min of meer gelijk, maar in de regio Rijnmond worden minder schoolverlaters in hun kwalificaties onderbenut in vergelijking met de rest van Nederland, terwijl zij bovendien gemiddeld een iets hoger inkomen verdienen. Daarbij zijn er overigens wel redelijke verschillen tussen de onderscheiden opleidingscategorieën. Een in verhouding tot de rest van Nederland opvallend gunstige arbeidsmarktpositie wordt waargenomen onder de schoolverlaters van het opleidingscluster '(K)MBO economisch-administratief': de werkloosheid onder deze groep schoolverlaters is erg laag, de mate van onderbenutting is vrij gering en bovendien verdienen zij gemiddeld circa fl 200,- netto per maand meer dan de schoolverlaters van deze opleiding die in de rest van Nederland werken. Mogelijk hangt dit samen met de sterke vertegenwoordiging van de beroepssector 'Economisch-administratieve beroepen', zoals die in hoofdstuk 2 is geconstateerd. De schoolverlaters van het LBO technisch onderscheiden zich qua verdiensten in ongunstige zin in vergelijking met het landelijke beeld.

4.4. De arbeidsmarktpositie van vrouwelijke schoolverlaters

Nadat in hoofdstuk 3 is ingegaan op de arbeidsmarktpositie van vrouwen in het algemeen, wordt in deze paragraaf specifiek aandacht besteed aan de situatie van vrouwelijke schoolverlaters op de arbeidsmarkt. Daarbij zal op dezelfde indicatoren worden ingegaan als in de beide voorgaande paragrafen. De resultaten op basis van de RUBS-enquête zijn weergegeven in tabel 4.5.

De tabel laat zien dat de werkloosheid onder vrouwelijke schoolverlaters twee keer zo hoog is als die onder hun mannelijke collega's. Op dit punt is er niet of nauwelijks verschil tussen het landelijke beeld en de situatie in de regio Rijnmond. Ook ten aanzien van de duur van de intredewerkloosheid van schoolverlaters bestaan er geen grote verschillen tussen Rijnmond en de rest van Nederland. De arbeidsmarktpositie van vrouwen is op dit punt in beide gevallen iets minder gunstig dan de positie van mannelijke schoolverlaters op de arbeidsmarkt.

In paragraaf 4.3 is reeds geconstateerd dat in de regio Rijnmond in vergelijking met de rest van Nederland relatief weinig arbeidskrachten in hun kwalificaties worden onderbenut. Uit tabel 4.5 blijkt dat dit voor zowel vrouwen als mannen geldt. Het verschil tussen mannen en vrouwen in de regio Rijnmond is, wat betreft onderbenutting, klein. Opvallend is het verschil in netto inkomen tussen mannelijke en vrouwelijke schoolverlaters in de regio Rijnmond. De mannen die in de regio Rijnmond werken verdienen iets minder dan in de rest van het land. De vrouwelijke schoolverlaters in de regio Rijnmond hebben daarentegen een hoger maandinkomen dan de

vrouwelijke schoolverlaters in de rest van Nederland. Bovendien is dit maandinkomen gemiddeld hoger dan het inkomen van de mannelijke schoolverlaters in de regio. Dit hangt echter nauw samen met het feit dat de vrouwelijke schoolverlaters relatief vaker een MBO-opleiding hebben afgesloten, terwijl de mannen vaker met een LBO-opleiding op de arbeidsmarkt terecht komen.

Tabel 4.5. De positie van vrouwelijke en mannelijke schoolverlaters op de arbeidsmarkt in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, 1992

Indicator	Rijnmond		Nederland	
	mannen %	vrouwen %	mannen %	vrouwen %
Werkloosheidspercentage	3	6	3	6
Intredewerkloosheid:				
0 mnd	87	76	84	76
1-3 mnd	9	17	11	16
>3 mnd	3	7	5	8
Vereist opleidingsniveau:				
lager	24	26	30	33
zelfde	69	69	61	62
hoger	7	5	9	5
Gem. netto maandloon	fl 1.087	fl 1.140	fl 1.094	fl 1.113

Bron: RUBS 1992/ROA

4.5. De arbeidsmarktpositie van allochtone schoolverlaters

Ook de positie van de allochtone¹⁹ schoolverlaters op de arbeidsmarkt kan aan de hand van enkele indicatoren nader worden belicht. De allochtone schoolverlaters hebben een veel slechtere arbeidsmarktpositie dan hun autochtone collega's. Dit geldt zowel voor Nederland als geheel, als voor de regio Rijnmond. Bovendien blijkt zowel de kwantitatieve als de kwalitatieve aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt voor allochtone schoolverlaters relatief slechter te zijn. Tabel 4.6 geeft hiervan een overzicht.

De werkloosheid onder allochtone schoolverlaters is in het algemeen veel hoger dan onder autochtone schoolverlaters. Voor Rijnmond is de situatie weliswaar iets gunstiger dan landelijk, maar ook hier geldt dat allochtonen veel vaker werkloos zijn. Uit de tabel blijkt ook dat voor allochtonen het intredeproces op de arbeidsmarkt veel minder soepel verloopt, getuige de gemiddeld langere duur van de intredewerkloosheid. Op dit punt wijkt de regio Rijnmond nauwelijks af van Nederland als geheel.

19. In de RUBS-enquête wordt - in tegenstelling tot de EBB - *direct* gevraagd naar de etniciteit van de respondenten. De schoolverlaters worden tot de allochtonen gerekend indien zij aangeven niet tot de Nederlandse etniciteit te behoren.

Zoals gezegd, is ook de kwalitatieve aansluiting tussen het gevolgde onderwijs en de positie op de arbeidsmarkt voor allochtone schoolverlaters slechter dan voor hun autochtone collega's. De verschillen in de mate van onderbenutting zijn daarbij in de regio Rijnmond duidelijk groter dan in de rest van Nederland. Het verschil kan vooral worden toegeschreven aan de relatief gunstige positie van de autochtone schoolverlaters in de regio, terwijl de mate van onderbenutting van allochtonen in de regio Rijnmond nauwelijks verschilt van het landelijke beeld. De verschillen in de kwalitatieve arbeidsmarktsituatie tussen autochtonen en allochtonen zijn het meest duidelijk zichtbaar in de inkomensverschillen tussen beide groepen. In Rijnmond is het verschil daarbij nog aanmerkelijk groter dan in de rest van Nederland.

Tabel 4.6. De positie van allochtone en autochtone schoolverlaters op de arbeidsmarkt in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, 1992

Indicator	Rijnmond		Nederland	
	autochtonen	allochtonen	autochtone	allochtone
Werkloosheidspercentage	5	12	4	15
Intredewerkloosheid:				
0 mnd	81	67	80	64
1-3 mnd	14	13	14	18
>3 mnd	5	20	6	18
Vereist opleidingsniveau:				
lager	25	38	31	41
zelfde	69	57	62	50
hoger	6	5	7	9
Gem. netto maandloon	fl 1.123	fl 985	fl 1.105	fl 1.063

Bron: RUBS 1992/ROA

5. FORENSENSTROMEN

5.1. Inleiding

Dit hoofdstuk probeert inzicht te geven in de forensenstromen van en naar de regio Rijnmond. Dit is onder meer van belang, omdat forensenstromen in het algemeen een beeld geven van de verhouding van vraag en aanbod op de regionale arbeidsmarkt. Een grote forensenstroom duidt op een in vergelijking met andere regio's grote spanning tussen de vraag naar en het aanbod van werk in de regio. Een kleine forensenstroom, daarentegen, geeft een goede match aan tussen de vraag naar arbeidskrachten en het aanbod van de in de regio woonachtige beroepsbevolking²⁰.

Daarnaast heeft de opleidingsstructuur van de in de regio *woonachtige* werkzame beroepsbevolking invloed op de aantrekkelijkheid van de regio als vestigingsplaats voor bedrijven en andere instellingen. Wonen er in een regio bijvoorbeeld relatief veel hoog geschoolden met een technische achtergrond, dan zal de regio aantrekkelijk zijn voor high-tech- en maatwerkbedrijven. Voor een eventueel te voeren regionaal ontwikkelingsbeleid, dat er op is gericht de werkgelegenheid voor de in de regio woonachtige beroepsbevolking te vergroten, is het derhalve niet voldoende alleen naar de huidige structuur van de regionale werkgelegenheid te kijken, maar moet tevens worden nagegaan welk deel van de arbeidsplaatsen wordt vervuld door pendelaars.

Tabel 5.1. Aantallen werkenden naar woonregio en werkregio, gemiddelde 1990-1991

Woonregio	Rijnmond	werkregio rest Nederland	totaal
Rijnmond	343.000	73.000	416.000
Rest Nederland	106.000	5.218.000	5.325.000
Totaal	449.000	5.291.000	5.740.000

Bron: CBS/ROA

In tabel 5.1 wordt een overzicht gegeven van de totale omvang van de forensenstromen tussen Rijnmond en Nederland. Het in- en uitgaande pendelverkeer in de regio Rijnmond bedraagt in totaal 179.000 personen: 106.000 werkenden in de regio Rijnmond wonen buiten de regio, terwijl 73.000 mensen die in de regio Rijnmond wonen elders werkzaam zijn. Per saldo is er derhalve sprake van een netto ingaande pendel van 33.000 personen. Dit betekent dat de totale forensenstroom in verhouding tot het saldo van in- en uitgaande pendel bijzonder groot is.

20. Vanzelfsprekend moet daarbij ook rekening worden gehouden met het feit dat forensenstromen ook in belangrijke mate bepaald kunnen worden door de ruimtelijke onderwijsproblematiek.

Mogelijk hangt dit samen met verschillen in de kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid en van de beroepsbevolking in de regio Rijnmond. In paragraaf 5.2. wordt daarom ingegaan op de verbijzondering van de pendelstromen naar bedrijfssector. In paragraaf 5.3. komt vervolgens de omvang van de pendel naar opleidingsniveau aan bod.

5.2. Forensenstromen per bedrijfssector

In deze paragraaf zal worden nagegaan op welke bedrijfssectoren de pendel vooral betrekking heeft. Tabel 5.2 geeft een beeld van de omvang van zowel de ingaande als de uitgaande pendel, verbijzonderd naar de verschillende bedrijfssectoren. Daarbij is tevens het aandeel van de ingaande pendel in de werkgelegenheid in de regio Rijnmond weergegeven en is de uitgaande pendel gerelateerd aan het totaal aantal in de regio Rijnmond wonende arbeidskrachten. Zoals ook al uit tabel 5.1 kon worden afgeleid, blijkt maar liefst bijna een kwart van de werkenden in de regio Rijnmond buiten de regio werkzaam te zijn, terwijl 18% van degenen die in Rijnmond wonen elders werkzaam is. Uit de tabel blijkt dat voor vrijwel alle bedrijfssectoren de ingaande pendel groter is dan de uitgaande. Alleen de sectoren 'Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven' en 'Land-, tuin- en bosbouw, visserij' vormen hierop een uitzondering.

Tabel 5.2. In- en uitgaande forensenstromen naar bedrijfssector voor de regio Rijnmond, gemiddelde 1989-1991

Bedrijfssector	ingaande pendel aantal	% *	uitgaande pendel aantal	% **
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	-	-	2.500	28
Chemische industrie	2.500	18	-	-
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	6.500	19	8.000	23
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	2.500	36	-	-
Overige industrie	5.000	26	4.500	24
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	10.000	33	5.500	22
Groothandel en reparatiebedrijven	9.500	26	8.000	23
Detailhandel en horeca	6.000	15	4.000	10
Vervoer en communicatie	15.500	28	4.500	10
Bank- en verzekeringswezen	7.000	32	3.000	17
Overige tertiaire dienstverlening	12.000	32	8.000	24
Overheid en onderwijs	15.000	27	13.500	25
Overige kwartaire dienstverlening	14.500	18	8.000	11
Totaal	107.000	24	72.500	18

- minder dan 2.000 werkenden

* als percentage van de in de regio Rijnmond werkzame beroepsbevolking

** als percentage van de in de regio Rijnmond woonachtige werkzame beroepsbevolking

Bron: CBS/ROA

Zeer opvallend is dat zowel de ingaande als de uitgaande pendel in de regio Rijnmond voor meer dan 80% betrekking heeft op de tertiaire en kwartaire sector. De sector 'Vervoer en communicatie' springt er uit, omdat de ingaande forensenstroom in deze sector aanzienlijk groter is dan

de uitgaande forensenstroom. Dit is niet geheel verwonderlijk, aangezien in hoofdstuk 2 reeds is gebleken dat deze sector zeer sterk in de regio Rijnmond is vertegenwoordigd. Ook in de sector 'Bank- en verzekeringswezen' en de 'Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven' is er sprake van een veel grotere grote ingaande dan uitgaande pendel. Voor de sector 'Overheid en onderwijs' is de totale pendel in absolute zin het grootst. Daarbij is het opvallend dat de ingaande en uitgaande forensenstromen van deze sector elkaar bijna opheffen. Wanneer men de relatieve forensenstromen in de regio Rijnmond bekijkt zijn er enkele sectoren die sterk opvallen. De ingaande pendel is verhoudingsgewijs het grootst in de sector 'Delfstoffenwinning en aardolie industrie', die zoals gezegd sterk in de regio is vertegenwoordigd. Verder valt op dat er verschillende sectoren in de regio Rijnmond zijn die voor ongeveer een derde deel afhankelijk zijn van ingaande forensenstromen. Dit betreft de sectoren 'Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven', 'Bank- en verzekeringswezen' en 'Overige tertiaire dienstverlening'. Bij zowel de eerste als de laatstgenoemde sector is het opvallend dat ook de uitgaande pendel relatief hoog is.

5.3. Forensenstromen per opleidingsniveau

In tabel 5.3 wordt een overzicht gegeven van de in- en uitgaande forensenstromen, verbijzonderd naar opleidingsniveau in de regio Rijnmond. Tevens is aangegeven hoe deze pendelstromen zich verhouden tot het aantal werkenden die in de regio Rijnmond werken, respectievelijk wonen.

Tabel 5.3. In- en uitgaande forensenstromen naar opleidingsniveau voor de regio Rijnmond, gemiddelde 1990-1991

Opleidingsniveau	ingående pendel aantal	% *	uitgaande pendel aantal	% **
Basisonderwijs	7.000	13	6.000	12
MAVO en onderbouw HAVO/VWO	7.000	22	4.000	14
LBO	14.000	18	12.000	15
HAVO/VWO	5.000	21	4.000	17
MBO	38.000	24	26.000	18
HBO	24.000	34	12.000	20
WO	13.000	46	8.000	35
Totaal	106.000	24	73.000	18

* als percentage van de in de regio Rijnmond werkzame beroepsbevolking

** als percentage van de in de regio Rijnmond woonachtige werkzame beroepsbevolking

Bron: CBS/ROA

De tabel laat ook zien dat meer dan 35% van het forensisme betrekking heeft op MBO-opgeleiden. Gezien de opleidingsstructuur van de beroepsbevolking is het echter niet verwonderlijk dat deze groep het grootste aantal pendelaars heeft. Tevens kan uit tabel 5.3

worden afgeleid dat ongeveer 30% van de totale uitgaande pendel bestaat uit werkenden met een opleiding op MAVO/LBO-niveau of lager. Daarentegen is deze groep slechts verantwoordelijk voor circa 20% van de totale ingaande pendel. Van de totale uitgaande pendel heeft bijna 30% een opleiding op HBO- of WO-niveau. Van de totale ingaande pendel in de regio Rijnmond maken de hoger opgeleiden 35% uit. In het algemeen kan worden opgemerkt dat weliswaar op alle opleidingsniveaus de ingaande pendel in absolute zin groter is dan de uitgaande pendel. Maar bij de hogere opleidingsniveaus is het verschil veel groter dan bij de lager opleidingsniveaus.

Wanneer men de relatieve pendelstromen naar opleidingsniveau bekijkt, dan valt op dat er vooral op HBO- en WO-niveau sprake is van een relatief groot aantal ingaande forensen. Zo blijkt dat maar liefst 46% van de in de regio Rijnmond werkzame academici buiten de regio woont. Bij de HBO-ers is dit circa 35%. Van de arbeidskrachten op WO- en HBO-niveau die in de regio Rijnmond wonen, is respectievelijk 35% en 20% buiten de regio werkzaam. Het percentage pendelaars op de lagere niveaus is, zowel ingaand als uitgaand, beduidend lager. Dit geldt het sterkst voor de ongeschoolden. Zo wordt slechts 13% van de werkgelegenheid voor ongeschoolden in de regio Rijnmond opgevuld door arbeidskrachten die afkomstig zijn van buiten de regio.

6. ROTTERDAM NADER BELICHT

6.1. Inleiding

In Nederland staan de grote steden er om bekend verzamelbekkens te zijn van laag opgeleiden, terwijl er juist veel werkgelegenheid is voor hoger opgeleiden. Deze vraag moet dan worden opgevuld door buiten de stad wonende hoger opgeleiden. In dit hoofdstuk zal de positie op de arbeidsmarkt van de stad Rotterdam vanuit enkele gezichtsvelden nader worden belicht.

De opbouw van dit hoofdstuk is als volgt. Eerst zal in paragraaf 6.2. worden ingegaan op de opleidingenstructuur. Daarbij komt niet alleen de opleidingenstructuur van diegenen die in de stad werken aan bod, maar wordt tevens ingegaan op degenen die in de stad Rotterdam woonachtig zijn. Vervolgens wordt in paragraaf 6.3. een overzicht gegeven van de in- en uitgaande pendelstromen van Rotterdam naar de rest van de regio Rijnmond en de rest van Nederland.

6.2. Opleidingsniveau in Rotterdam

Tabel 6.1 beschrijft het opleidingsniveau van de werkgelegenheid in Rotterdam. Het blijkt dat de werkgelegenheidsstructuur op dit punt in Rotterdam nauwelijks afwijkt van de rest van de regio Rijnmond. Dit is echter niet vreemd, daar maar liefst tweederde van de totale werkgelegenheid van Rijnmond in de stad Rotterdam is geconcentreerd. De tabel laat verder zien dat in Rotterdam relatief iets meer HBO- en WO-opgeleiden werken dan in de rest van Rijnmond. Het aandeel van LBO- en MBO-opgeleiden in de totale stedelijke werkgelegenheid is daarentegen iets kleiner.

Tabel 6.1. Aantal en percentage werkenden naar opleidingsniveau werkzaam in Rotterdam en in geheel Rijnmond, gemiddelde 1990-1991

Opleidingsniveau	Rotterdam aantal werkenden	%	geheel Rijnmond aantal werkenden	%
Basisonderwijs	36.000	12	52.000	12
MAVO en onderbouw HAVO/VWO	21.000	7	32.000	7
LBO	48.000	16	80.000	18
HAVO/VWO	18.000	6	24.000	5
MBO	104.000	34	160.000	36
HBO	51.000	17	70.000	16
WO	23.000	8	28.000	6
Totaal	302.000	100	449.000	100

Bron: CBS/ROA

Tabel 6.2 geeft vervolgens een beeld van de in Rotterdam woonachtige werkzame beroepsbevolking, verbijzonderd naar opleidingsniveau. Het valt op dat, zoals in de inleiding van dit

hoofdstuk al werd verondersteld, in Rotterdam verhoudingsgewijs veel (werkende) lager opgeleiden wonen. Zo ligt het percentage ongeschoolden in Rotterdam aanzienlijk boven het percentage voor geheel Rijnmond. Het percentage hoger opgeleiden in Rotterdam ligt echter eveneens iets hoger dan het percentage voor geheel Rijnmond. Waarschijnlijk hangt dit laatste samen met de aantrekkelijkheid van de grootstedelijke woonomgeving van bepaalde groepen hoger opgeleiden. Opmerkelijk is het lage percentage werkenden met een opleiding op MBO-niveau dat woonachtig is in Rotterdam. Het percentage voor Rotterdam is maar liefst 6%-punt lager dan het percentage voor geheel Rijnmond. Het is met name deze middengroep waarvoor de grootstedelijke woonomgeving weinig aantrekkelijk lijkt te zijn.

Tabel 6.2. Aantal en percentage werkenden naar opleidingsniveau wonend in Rotterdam en in geheel Rijnmond, gemiddelde 1990-1991

Opleidingsniveau	Rotterdam aantal werkenden	%	geheel Rijnmond aantal werkenden	%
Basisonderwijs	30.000	15	50.000	12
MAVO en onderbouw HAVO/VWO	14.000	7	30.000	7
LBO	37.000	19	78.000	19
HAVO/VWO	14.000	7	24.000	6
MBO	59.000	30	148.000	36
HBO	28.000	14	59.000	14
WO	15.000	8	23.000	6
Totaal	198.000	100	415.000	100

Bron: CBS/ROA

6.3. Forensenstromen

In deze paragraaf wordt de omvang van de forensenstromen tussen de stad Rotterdam, de rest van de regio Rijnmond en de rest van Nederland in beeld gebracht. Daarvoor wordt eerst in tabel 6.3 een overzicht gegeven van het totaal aantal werkenden in Rotterdam, de rest van Rijnmond en de rest van Nederland, verbijzonderd naar woonregio. Het valt op dat meer dan de helft van de in Rotterdam werkzame beroepsbevolking van buiten de stad komt, waarvan de helft zelfs van buiten de regio Rijnmond komt. Verder is het opvallend dat meer dan 25% van de in Rotterdam woonachtige (werkzame) beroepsbevolking buiten Rotterdam werkt. Dit duidt er op dat in Rotterdam de vraag naar en het aanbod van arbeid wellicht onvoldoende op elkaar aansluiten. Om een beeld te krijgen van de achterliggende structuur van deze 'structurele' spanning op de Rotterdamse arbeidsmarkt, zal de pendel van en naar Rotterdam worden bekeken. Eerst zal worden nagegaan waar de in Rotterdam woonachtige werkzame beroepsbevolking werkzaam is. Vervolgens zal worden ingegaan op de vraag naar arbeid in Rotterdam en waar de benodigde arbeidskrachten vandaan komen.

Tabel 6.3. Aantal werkenden naar woonplaats en werkregio, gemiddelde 1990-1991

Woonregio	Rotterdam	werkregio rest Rijnmond	rest Nederland	totaal
Rotterdam	147.000	18.000	33.000	198.000
Rest Rijnmond	76.000	102.000	40.000	217.000
Rest Nederland	79.000	27.000	5.218.000	5.740.000
Totaal	302.000	147.000	5.291.000	5.740.000

Bron: ROA/CBS

In tabel 6.4 is aangegeven waar de in Rotterdam wonende arbeidskrachten, verbijzonderd naar opleidingsniveau, werkzaam zijn. Zoals al eerder vermeld, werkt ongeveer een kwart van de in Rotterdam woonachtige werkenden buiten de stad. Vooral het percentage academici dat buiten Rotterdam werkt is relatief groot, namelijk 40%. Opvallend is dat deze academici bijna allemaal buiten de regio Rijnmond werken. Van alle andere opleidingsniveaus werkt ongeveer een kwart buiten Rotterdam, hetgeen ongeveer overeenkomt met het totale percentage.

Tabel 6.4. Overzicht van de in Rotterdam wonende werkzame beroepsbevolking naar opleidingsniveau en werkregio, gemiddelde 1990-1991

Opleidingsniveau	werkzaam in Rotterdam	werkzaam in overig Rijnmond	werkzaam in overig Nederland	totaal
Basisonderwijs	25.000	3.000	3.000	30.000
MAVO en onderbouw HAVO/VWO	11.000	-	-	14.000
LBO	28.000	4.000	5.000	37.000
HAVO/VWO	10.000	-	3.000	14.000
MBO	43.000	6.000	10.000	59.000
HBO	21.000	-	5.000	28.000
WO	9.000	-	6.000	15.000
Totaal	147.000	18.000	33.000	198.000

- = minder dan 3.000 werkenden

Bron: ROA/CBS

Tabel 6.5 geeft aan waar de in Rotterdam werkzame bevolking woonachtig is, verbijzonderd naar opleidingsniveau. Daarmee geeft de tabel een inzicht in de structuur van de ingaande pendel van de stad Rotterdam. In deze tabel valt het grote aantal inkomende forensen met een MBO-, HBO- en WO-opleiding op. Van alle in Rotterdam werkende personen met een middelbare of hogere opleiding komt ongeveer 60% van buiten Rotterdam. Bijna de helft van alle werkenden met een WO-opleiding komt zelfs van buiten de regio Rijnmond. Voor personen met een HBO- of een MBO-opleiding bedragen de percentages respectievelijk 37% en 26%. Deze drie

groepen zijn dan ook verantwoordelijk voor ongeveer 70% van de ingaande pendel in Rotterdam. Daarentegen lijkt de werkgelegenheid voor lager opgeleiden voor het merendeel ten goede te komen voor de arbeidskrachten die in de stad zelf wonen. Dit geldt met name voor de werkgelegenheid van ongeschoolden. Ook hier blijkt echter dat nog circa 30% van de werkgelegenheid wordt opgevuld door arbeidskrachten van buiten, waarvoor bijna de helft zelfs buiten de regio Rijnmond woonachtig is.

Tabel 6.5. Overzicht van de in Rotterdam werkzame beroepsbevolking naar opleidingsniveau en woonregio, gemiddelde 1990-1991

Opleidingsniveau	woonachtig in Rotterdam	woonachtig in overig Rijnmond	woonachtig in overig Nederland	totaal
Basisonderwijs	25.000	6.000	5.000	36.000
MAVO en onderbouw HAVO/VWO	11.000	6.000	5.000	21.000
LBO	28.000	11.000	9.000	48.000
HAVO/VWO	10.000	5.000	4.000	18.000
MBO	43.000	34.000	27.000	104.000
HBO	21.000	12.000	19.000	51.000
WO	9.000	3.000	11.000	23.000
Totaal	147.000	76.000	79.000	302.000

Bron: ROA/CBS

7. BESLUIT

In dit rapport is een groot aantal actuele arbeidsmarktgegevens voor de regio Rijnmond gepresenteerd. Daarbij zijn de gegevens verbijzonderd naar bedrijfssector, beroep en opleiding. Dergelijke informatie is van belang voor het formuleren en uitvoeren van een adequaat arbeidsmarktbeleid. Dit geldt met name ook voor recente arbeidsmarktinformatie naar beroep en opleiding die tot op heden grotendeels ontbrak. Met deze informatie kan voor een groot deel in de behoefte aan recente en adequate arbeidsmarktinformatie voor deze regio worden voorzien.

De werkgelegenheidsstructuur in de regio Rijnmond wijkt op enkele punten belangrijk af van de landelijke werkgelegenheidsstructuur. Voor een groot deel hangt dit vanzelfsprekend samen met het typische karakter van de regio, waarbij de haven een factor van betekenis is. Met name de bedrijfssectoren 'Delfstoffenwinning en aardolie-industrie' en 'Vervoer en communicatie' zijn erg sterk in de regio vertegenwoordigd. Daarentegen is het aandeel van de sector 'Land-, tuin- en bosbouw, visserij' in de totale werkgelegenheid in de regio Rijnmond veel lager dan het landelijk gemiddelde.

De verschillen in de bedrijfssectorstructuur van de werkgelegenheid tussen Rijnmond en de rest van Nederland vinden, zoals mocht worden verwacht, hun neerslag in de beroepen- en opleidingenstructuur. Het is derhalve niet verwonderlijk dat de 'Agrarische beroepen' in Rijnmond zijn ondervertegenwoordigd. Het aandeel van de 'Economisch-administratieve beroepen' is daarentegen groot, in vergelijking met het landelijke beeld. Verder zijn bijvoorbeeld de beroepsklassen 'Scheepsofficieren, loodsen en walinspecteurs', 'Vliegers, boordwerktuigkundigen, transportdienstleiders' en 'Middelbare (scheeps)werktuigbouwkundigen e.a. metaalkundigen' sterk in de regio vertegenwoordigd.

In de regio Rijnmond zijn verhoudingsgewijs veel 'ongeschoolden' (uitsluitend basisonderwijs) werkzaam. Voor het overige wijkt de samenstelling van de werkzame bevolking, verbijzonderd naar opleidingsniveau, in Rijnmond nauwelijks af van het landelijke beeld. Wanneer echter naar de opleidingsrichtingen binnen de verschillende niveaus wordt gekeken, blijken er echter wel aanzienlijke verschillen te bestaan. Het wekt daarbij weinig verbazing dat in de regio vooral veel mensen werkzaam zijn met een opleidingsachtergrond in de vervoersrichting.

In het rapport is voorts aandacht besteed aan een aantal specifieke groepen op de arbeidsmarkt. Eerst is de arbeidsmarktpositie van vrouwen nader belicht. In het algemeen kan worden opgemerkt dat de landelijke 'vrouwensectoren', '-beroepen' en '-opleidingen' ook op regionaal niveau zijn terug te vinden. Toch zijn er enkele belangrijke verschillen. In de sector 'Overheid en onderwijs' is het percentage vrouwen in de regio Rijnmond relatief groot. De sector 'Vervoer en communicatie' wordt echter gekenmerkt door een, in vergelijking met het landelijk gemiddelde, laag aandeel van vrouwen in de werkgelegenheid, hetgeen er op wijst dat vrouwen relatief weinig profiteren van de sterke positie van deze sector in de regio. De bovengenoemde verschillen naar bedrijfssector zijn terug te vinden in de beroepen- en opleidingenstructuur van de werkgelegenheid. Zo is het aandeel van vrouwen in de 'Pedagogische beroepen' en het

aantal vrouwen met 'HBO Onderwijs' als opleidingsachtergrond in de regio Rijnmond relatief groot, terwijl het percentage vrouwen in de 'Transportberoepen' achter blijft bij het landelijk gemiddelde.

De tweede doelgroep die in dit rapport aan de orde is geweest, betreft de werkzame bevolking van allochtone afkomst. In de regio Rijnmond wordt 10% van de totale werkgelegenheid door allochtonen vervuld, tegenover landelijk 7%. Dit hogere percentage allochtonen doet zich in meerdere of mindere mate in alle sectoren voor. Een groot deel van de allochtone arbeidskrachten is ongeschoold (uitsluitend basisonderwijs). Met name is opvallend dat het aandeel van ongeschoolden in de totale werkgelegenheid van allochtonen in de regio Rijnmond duidelijk hoger ligt dan in de rest van Nederland.

Vervolgens is nader ingegaan op de positie van schoolverlaters op de regionale arbeidsmarkt. Het blijkt dat de werkloosheid onder schoolverlaters in de regio Rijnmond min of meer gelijk is aan het landelijk gemiddelde. Wel is het opvallend dat AVO-opgeleiden in Rijnmond verhoudingsgewijs vaak werkloos zijn, terwijl de werkloosheid onder de schoolverlaters van het LBO daarentegen relatief laag is. Daarnaast is het opmerkelijk dat de mate van onderbenutting van het opleidingsniveau van schoolverlaters voor alle onderscheiden opleidingsclusters lager is dan landelijk het geval is. Totaal gezien wordt 25% van de in Rijnmond werkende schoolverlaters onderbenut, terwijl dit landelijk 32% is. Ook de inkomenspositie van de in de regio Rijnmond werkende schoolverlaters is iets gunstiger dan het landelijke beeld. Opvallend daarbij is dat vooral (K)MBO-ers aanmerkelijk meer verdienen dan in de rest van het land. LBO-schoolverlaters verdienen in de regio Rijnmond daarentegen duidelijk minder dan elders in het land. Ook meer in het algemeen kan worden geconcludeerd dat voor schoolverlaters van het (K)MBO economisch-administratief de huidige arbeidsmarktpositie in de regio Rijnmond het meest gunstig is. Aangenomen mag worden dat dit voor een belangrijk deel het gevolg is van de sterke groei van bedrijven in de financiële en zakelijke dienstverlening in de regio Rijnmond (zie voor dit laatste Atzema, Lensink en Zondag, 1992).

Een belangrijk aandachtspunt is verder geweest het verkrijgen van meer inzicht in de omvang en de aard van het forensisme. Het blijkt dat er voor de regio Rijnmond sprake is van een netto ingaande pendel van ruim 30.000 arbeidskrachten. Voor vrijwel alle bedrijfssectoren geldt daarbij dat de ingaande forensenstroom groter is dan de uitgaande stroom. Alleen voor de sectoren 'Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven' en 'Land-, tuin- en bosbouw, visserij' is de uitgaande pendel groter dan de ingaande. De sector 'Delfstoffenwinning en aardolie-industrie' kent relatief de meeste inkomende pendelaars. Opvallend is dat de totale ingaande pendel maar liefst meer dan het vijfvoudige bedraagt van het genoemde pendelsaldo. Dit wijst op discrepanties tussen de opleidingenstructuur van het arbeidsaanbod en de arbeidsvraag in de regio Rijnmond.

Wanneer de omvang van de pendelstromen wordt verbijzonderd naar opleidingsniveau, dan blijkt dat op alle niveaus de ingaande pendel groter is dan de uitgaande pendel. Vooral bij de hogere opleidingsniveaus is er sprake van omvangrijke pendelstromen. Zo woont maar liefst bijna de

helft van alle in Rijnmond werkzame academici niet in de regio. Daarentegen is ruim een derde van alle in Rijnmond wonende academici buiten de regio werkzaam.

Tenslotte is in dit rapport in het bijzonder aandacht besteed aan de positie van de stad Rotterdam. In de stad is ruim twee derde van de totale werkgelegenheid van de regio Rijnmond geconcentreerd. De opleidingenstructuur van de werkgelegenheid is derhalve niet of nauwelijks verschillend van de werkgelegenheidsstructuur van Rijnmond als geheel. Wel is er sprake van relatief omvangrijke pendelstromen van en naar Rotterdam. Van alle in Rotterdam werkzame personen is slechts ongeveer de helft ook in de stad woonachtig. Een kwart van de in Rotterdam werkzame arbeidskrachten pendelt vanuit de rest van de regio Rijnmond, terwijl een even groot deel van de werkenden van buiten de regio komt. De uit Rotterdam gaande pendel is daarentegen veel geringer van omvang.

Eén van de belangrijkste resultaten van dit onderzoek is dat voor vrijwel alle bedrijfssectoren het percentage ongeschoolden in Rijnmond hoger is dan in de rest van Nederland. Dit duidt er op dat dit relatief hoge percentage lager opgeleiden in de werkzame bevolking voor de regio Rijnmond niet zozeer samenhangt met de structuur van de werkgelegenheid in de regio, maar met de structuur van het arbeidsaanbod. Voor een deel hangt dit weer samen met de relatieve oververtegenwoordiging van allochtonen in Rijnmond. Ook de omvangrijke pendelstromen van met name middelbaar en hoger opgeleiden naar de regio Rijnmond wijzen op scheve verhoudingen in de opleidingenstructuur van het arbeidsaanbod.

Tenslotte wordt opgemerkt dat de in dit rapport beschreven actuele arbeidsmarktgegevens slechts een eerste, weliswaar belangrijke en noodzakelijke, stap vormen bij het voeren van een adequaat regionaal werkgelegenheidsbeleid. Voor een dergelijk beleid is het immers vooral ook van belang inzicht te krijgen in de te verwachten toekomstige ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Daarbij moet de blik niet uitsluitend zijn gericht op de werkgelegenheidsontwikkeling. De vervangingsvraag als gevolg van pensionering, tijdelijke terugtrekking van de arbeidsmarkt e.d. is doorgaans een veel belangrijkere component van de totale vraag naar nieuwkomers (zie De Grip, Meijboom en Willems, 1993). Daarnaast is het van belang deze vraagprognoses te confronteren met gegevens over de verwachte instroom van nieuwkomers (schoolverlaters en kortdurig werklozen) op de arbeidsmarkt (zie ook ROA, 1992 en Berendsen, De Grip, Wieling en Willems, 1992). Op die manier kan een indicatie worden verkregen van de ruimte of spanning die in de toekomst op de regionale arbeidsmarkt, verbijzonderd naar beroep en opleiding, kan worden verwacht. Ook kan zo verder uitsluitsel worden gegeven over de toekomstige arbeidsmarktpositie van ongeschoolden in verhouding tot de arbeidsmarktperspectieven van deze groep in de rest van Nederland.

LITERATUUR

Atzema, O., E. Lensink, H. Zondag (1992), *Economische dynamiek en werkgelegenheid in de Randstad*, Stedelijke Netwerken Werkstukken 47, Utrecht.

Atzema, O., E. Ram (1992), *Spreiding van de beroepsbevolking in de Randstad anno 1990*, Stedelijke Netwerken Werkstukken 46, Utrecht.

Berendsen, H., A. de Grip, M.H. Wieling, E.J.T.A. Willems (1992), *Arbeidsmarktinformatie naar opleiding en beroep voor de provincie Noord-Holland*, ROA-R-1992/3, Maastricht.

CBS (1991), *Regionaal Statistisch Zakboek 1991*, SDU-Uitgeverij, 's-Gravenhage.

CBS (1992), *Statistiek van de Zeevaart 1991*, Voorburg/Heerlen.

CBS (1993), *Enquête Beroepsbevolking 1992*, Voorburg/Heerlen.

CPB (1992), *Nederland in Drievoud; een scenariostudie van de Nederlandse economie 1990 - 2015*, SDU-Uitgeverij, 's-Gravenhage.

Heijke, J.A.M. (1993), Achtergronden en opzet van het Informatiesysteem Onderwijs-Arbeidsmarkt van het ROA, in: R.M.H. Spijkerman, A.J.R. Vincken, M.J.M. Weekenborg (red.), *Handboek Studie- en Beroepskeuzebegeleiding*, Samsom H.D. Tjeenk Willink, Alphen aan den Rijn, blz. 2050/1-2050/30.

Grip, A. de, J.A.M. Heijke (1993), De aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt: regionale arbeidsmarktinformatie, in: Werkgroep Regionale Arbeidsmarkt, *Onderwijs en Arbeidsmarkt in de regio*, te verschijnen.

Grip, A. de, P. Meijboom, E. Willems (1993), *Vacancies, Employment Growth, and the Demand for Newcomers on the Labour Market*, ROA-RM-1993/1E, Maastricht.

Grip, A. de, R.K.W. van der Velden, M.H. Wieling (1993), *De inpassing van schoolverlatersinformatie in het ROA-informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt*, ROA, te verschijnen.

Grip, A. de, J.A.M. Heijke, E.J.T.A. Willems (1992), Scholing en mobiliteit, *Maandschrift Economie*, jrg. 56, blz. 131-144.

Groot, L.F.M. (1990), De onderwijs- en beroepssegregatie tussen mannen en vrouwen in de eerste helft van de jaren tachtig, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, jrg. 6, nr. 4, blz. 4-12.

Loo, P.J.E. van de, R.J.P. Dekker, A. de Grip (1992), Arbeidsmarktsegmentatie als uitgangspunt voor een beroepenclassificatie, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, jrg. 8, nr. 1, blz. 19-31.

Mourik, A. van, J.J. Siegers (1988), Ontwikkelingen in de beroepssegregatie tussen mannen en vrouwen 1971-1985, *Economisch Statistische Berichten*, jrg. 73, nr. 3668, blz. 732-737.

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (1990), *Rapportage arbeidsmarkt 1990*, 's-Gravenhage.

ROA (1992), *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 1994*, ROA-R-1992/1, Maastricht.

Siegers, J.J. (1979), Beroepssegregatie tussen mannen en vrouwen in Nederland, *Economische Statistische Berichten*, jrg. 64, nr. 3194, blz. 208-213.

Wieling, M.H., P.J.E. van de Loo, R.K.W. van der Velden (1993), *Waar komen onze schoolverlaters terecht? De uitstroom en bestemming van het schooljaar 1990/1991*, LDC, Leeuwarden.

Windmeyer, F. (1992), *De regionale dimensie van de arbeidsmarkt*, OSA W108, Den Haag.

BIJLAGE A. DEFINITIES REGIO RIJNMOND

Gemeente	OOR	RBA	COROP Rijnmond	COROP Groot- Rijnmond
Albrandswaard	x	x	x	x
Barendrecht	x	x	x	x
Bergschenhoek	x	x	x	
Berkel en Rodenrijs	x	x	x	
Bernisse	x	x	x	x
Binnenmaas		x	x	
Bleiswijk	1)		x	
Brielle	x	x	x	x
Capelle a/d IJssel	x	x	x	x
Cromstrijden		x	x	
Dirksland		x	x	
Goedereede		x	x	
Heerjansdam			x	
Hellevoetsluis	x	x	x	x
Korendijk		x	x	
Krimpen a/d IJssel	x	x	x	x
Maassluis	x	x	x	x
Middelharnis		x	x	
Nederlek			x	
Nieuwerkerk a/d IJssel			x	
Oostflakkee		x	x	
Ouderkerk			x	
Oud-beijerland		x	x	
Ridderkerk	x	x	x	x
Rotterdam	x	x	x	x
Rozenburg	x	x	x	x
Schiedam	x	x	x	x
Spijkenisse	x	x	x	x
Strijen		x	x	
Vlaardingen	x	x	x	x
Westvoorne	x	x	x	x

1) Pas sinds kort aangesloten bij het OOR. In dit rapport wordt deze gemeente nog niet tot de regio Rijnmond gerekend.

BIJLAGE B. OVERZICHT VAN BEDRIJFSSECTOREN

Bedrijfssector	bijbehorende bedrijfsklassen	
	SBI-code	naam
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	1	Land- en tuinbouw
	2	Bosbouw
	3	Visserij
Chemische industrie	11	Kolenmijnbouw e.d.
	29	Chemische industrie
	30	Kunstmatige en synthetische garen- en vezelin- dustrie
	31	Rubber- en kunststofverwerkenden industrie
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	33	Basismetalaalindustrie
	34	Metaalproduktenindustrie (excl. machines en transportmiddelen)
	35	Machine-industrie
	36	Elektrotechnische industrie
	37	Transportmiddelenindustrie
	38	Instrumenten- en optische industrie
	39	Overige industrie
	40	Openbare nutsbedrijven
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	12	Aardolie- en aardgaswinning en exploitatie
	19	Overige delfstoffenwinning
	28	Aardolie-industrie
Overige industrie	20/21	Voedings- en genotmiddelenindustrie
	22	Textielindustrie
	23	Kledingindustrie
	24	Leder-, schoen- e.a. lederwarenindustrie (excl. kleding)
	25	Hout- en meubelindustrie (excl. metalen meube- len)
	26	Papier- en papierwarenindustrie
	27	Grafische industrie, uitgeverijen
	32	Bouwmaterialen-, aardewerk- en glasindustrie
	51	Bouwnijverheid
	52	Bouwinstallatiebedrijven e.d.
Groothandel en reparatiebedrijven	61/64	Groothandel, tussenpersonen in de handel
	68	Reparatiebedrijven voor gebruiksgoederen
Detailhandel en horeca	65/66	Detailhandel
	67	Hotels, restaurants, café's e.d.
Vervoer en communicatie	71	Spoorwegen
	72	Wegvervoer
	73	Zeevaart
	74	Binnenvaart
	75	Luchtvaart
	76	Hulpbedrijven van het vervoer
	77	Communicatiebedrijven
	81	Bankwezen
Bank- en verzekeringswezen	82	Verzekeringswezen
Overige tertiaire dienstverlening	83	Exploitatie van en handel in onroerende goederen e.d.
	84	Zakelijke dienstverlening
Overheid en onderwijs	85	Verhuur en machines e.a. roerende goederen
	90	Openbaar bestuur, defensie en wettelijke sociale verzekering
	92	Onderwijs
Overige kwartaire dienstverlening	91	Religieuze organisaties e.d.
	93	Gezondheids- en veterinaire diensten
	94	Maatschappelijke dienstverlening
	95	Sociaal-culturele en culturele instellingen
	96	Sport en recreatie
	97	Bedrijfs- en werknemersorganisaties, research- instellingen, overige sociale organisaties
	98	Overige dienstverlenende bedrijven

BIJLAGE C. STATISTISCH SUPPLEMENT

Tabel C.1. Aantal werkenden naar bedrijfssector en geslacht in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

Bedrijfssector	Rijnmond			Nederland		
	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	5.000	.	6.500	198.000	93.500	261.500
Chemische industrie	12.500	.	14.000	113.500	23.000	137.000
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	29.500	4.500	33.500	488.500	74.500	563.000
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	6.500	.	7.000	19.500	2.500	22.000
Overige industrie	13.500	5.500	19.000	317.500	111.000	428.500
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	28.000	2.000	30.000	371.500	22.500	394.000
Groothandel en reparatiebedrijven	28.500	7.500	36.500	337.500	96.500	434.500
Detailhandel en horeca	19.000	22.000	41.000	266.500	298.000	564.500
Vervoer en communicatie	46.000	8.500	55.000	290.500	63.500	354.000
Bank- en verzekeringswezen	13.500	8.500	22.000	125.000	85.500	210.500
Overige tertiaire dienstverlening	26.000	12.000	38.000	252.500	128.500	381.000
Overheid en onderwijs	33.500	22.500	56.500	575.500	283.500	859.000
Overige kwartaire dienstverlening	25.000	55.000	80.000	332.000	673.500	1005.500
Totaal	289.000	153.500	442.500	3.714.500	1.945.500	5.660.000

. = minder dan 2.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.2. Aantal werkenden naar bedrijfssector en geslacht in de regio Rijnmond als percentage van het aantal werkenden naar bedrijfssector en geslacht in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

Bedrijfssector	Rijnmond		totaal
	mannen	vrouwen	
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	3	.	3
Chemische industrie	11	.	10
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	6	6	6
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	33	.	32
Overige industrie	4	5	4
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	8	9	8
Groothandel en reparatiebedrijven	8	8	8
Detailhandel en horeca	7	7	7
Vervoer en communicatie	16	13	16
Bank- en verzekeringswezen	11	10	11
Overige tertiaire dienstverlening	10	9	10
Overheid en onderwijs	6	8	7
Overige kwartaire dienstverlening	8	8	8
Totaal	8	8	8

. = minder dan 2.000 werkenden

Tabel C.3. Percentage vrouwen naar bedrijfssector in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

Bedrijfssector	Rijnmond %	Nederland %
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	.	36
Chemische industrie	.	17
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	13	13
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	.	11
Overige industrie	29	26
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	7	6
Groothandel en reparatiebedrijven	21	22
Detailhandel en horeca	54	53
Vervoer en communicatie	15	18
Bank- en verzekeringswezen	39	41
Overige tertiaire dienstverlening	32	34
Overheid en onderwijs	40	33
Overige kwartaire dienstverlening	69	67
Totaal	35	34
. = minder dan 2.000 werkenden		

Bron: CBS/ROA

Tabel C.4. Aantal werkenden naar beroepsklasse en geslacht in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

ROA- code	beroepsklasse	Rijnmond			Nederland		
		mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
0	PEDAGOGISCHE BEROEPEN	11.000	11.000	22.000	168.500	127.000	296.000
01	<i>Onderwijs(kundige) beroepen</i>	11.000	11.000	21.500	163.000	123.000	286.000
0131	Leerkrachten basis- en speciaal onderwijs	2.000	6.000	8.000	37.000	63.000	100.000
0132	Docenten voortgezet en hoger onderwijs	7.000	4.000	11.000	97.500	50.500	147.500
0133	Schoolhoofden e.a. onderwijskundige beroepen	2.000	.	3.000	29.000	10.000	38.500
02	<i>Sport(instructieve) beroepen</i>	.	.	.	5.500	4.000	9.500
0221	Sportinstructeurs, officials, beroepssportlieden	.	.	.	5.500	4.000	9.500
1	CULTURELE BEROEPEN	2.500	.	4.000	46.000	30.500	76.500
11	<i>Taal- en letterkundige beroepen</i>	.	.	.	2.000	4.000	6.000
1131	Taal- en letterkundigen, vertalers, tolken	.	.	.	2.000	4.000	6.000
12	<i>Theologische beroepen</i>	.	.	.	7.000	.	8.500
1231	Pastorale beroepen	.	.	.	7.000	.	8.500
13	<i>Kunst- en vormgevende beroepen</i>	2.500	.	3.500	36.500	25.500	62.000
1321	Fotografen, filmers, vormgevers, etaleurs	.	.	.	20.000	11.500	31.500
1331	Beeldende en uitvoerende kunstenaars	.	.	.	16.500	14.000	30.500
2	AGRARISCHE BEROEPEN	6.500	2.000	8.000	224.000	60.000	284.000
20	<i>Agrarische beroepen</i>	6.500	2.000	8.000	224.000	60.000	284.000
2011	Uitvoerend agrarisch personeel, bosarbeiders	4.000	.	5.500	94.000	47.500	141.500
2012	Zelfstandige agrariërs, boswachters	2.500	.	2.500	126.500	12.000	138.500
2031	Landbouwkundige vakspecialisten	.	.	.	3.500	.	3.500
3	TECHNISCHE, AMBACHTS- EN INDUSTRIEBEROEPEN	120.000	7.000	127.000	1.524.000	127.000	1.651.000
30	<i>Technische, ambachts- en industrieberoepen</i>	42.500	3.000	45.500	482.000	41.500	524.000
3011	Heftruck- en hefvoorkchauffeurs	2.000	.	2.000	22.000	.	22.000
3012	Machinisten bouw en industrie	3.500	.	4.000	31.000	.	31.000
3021	Directeuren, bedrijfsleiders, leidinggevendende industrie	17.000	.	18.000	207.000	19.500	226.500
3022	Technische en medische vertegenwoordigers	.	.	.	5.500	.	6.500
3023	Technische tekenaars	3.500	.	4.000	36.000	.	37.500
3024	Technische analisten, amanuenses	2.000	.	2.500	23.500	8.000	31.000
3031	Bèta-onderzoekers, technische vakspecialisten	4.000	.	4.500	48.000	6.000	54.000
31	<i>Voedings- en genotmiddelenberoepen</i>	3.000	.	3.500	58.500	10.000	69.000
3111	Voedingsmiddelenbereiders	2.000	.	2.500	37.000	7.500	45.000
3112	(Zelfstandige) bakkers e.a. (industriële) bakkerijpersoneel	.	.	.	21.500	2.500	24.000
32	<i>Textielberoepen</i>	.	.	2.000	25.000	25.000	50.500
3211	Productiepersoneel textielindustrie	.	.	.	8.000	2.000	10.000
3212	Stoffeerders, schoen- e.a. lederwarenmakers.	.	.	.	14.000	5.500	19.500

3213	Kleding- e.a. textiel- en bontproduktenmakers	.	.	.	3.500	17.500	21.000
33	<i>Hout- en papierberoepen</i>	5.500	.	5.500	129.000	2.500	131.500
3311	Houtzagers, hout(waren)-, papier- en kartonmakers	.	.	.	11.500	.	12.500
3312	Houtbewerkers, timmerlieden	5.500	.	5.500	117.500	.	119.000
34	<i>Grafische beroepen</i>	2.500	.	3.500	43.500	12.000	55.500
3411	Drukkers, boekbinders, fotolaboranten	2.500	.	3.500	43.500	12.000	55.500
35	<i>Chemische beroepen</i>	5.000	.	5.000	27.000	2.000	28.500
3511	Productiepersoneel chemische industrie	5.000	.	5.000	27.000	2.000	28.500
36	<i>Metaalberoepen</i>	25.500	.	26.000	317.500	9.500	327.500
3611	Delfstoffen(be)werkers, metaalvervaardigers	.	.	.	13.500	.	14.000
3612	Machinale metaalbewerkers	.	.	.	34.500	4.000	38.000
3613	Lassers, constructiewerkers, edelmetaalmeden	5.500	.	5.500	58.500	2.000	60.500
3614	Machinebank- en plaatwerkers, gereedschaps- en modelmakers	6.000	.	6.000	73.000	.	74.000
3615	Onderhoudsmonteurs, fietsen- en instrumentmakers	4.500	.	4.500	66.000	2.000	68.000
3621	Auto-, motor- en bromfietsmonteurs	4.000	.	4.000	45.000	.	45.000
3622	Middelbare (scheeps)werktuigkundigen e.a. metaalkundigen	2.000	.	2.000	12.500	.	13.000
3631	Hogere werktuigkundigen	.	.	.	14.500	.	14.500
37	<i>Elektrotechnische beroepen</i>	11.500	.	12.000	139.000	12.000	151.000
3711	Samenstellers elektrotechnische producten, kwaliteitscontroleurs	.	.	.	16.500	8.500	25.000
3712	Lijnwerkers, kabelmonteurs en -lassers	.	.	.	3.500	.	4.000
3721	Elektriciens, elektro- en telecom(onderhouds)monteurs	8.500	.	8.500	95.500	3.000	99.000
3722	Middelbare elektrotechnici	.	.	.	4.500	.	4.500
3731	Hogere elektrotechnici	.	.	.	18.500	.	19.000
38	<i>Bouwmaterialen-, glas- en aardewerkberoepen</i>	.	.	2.000	36.000	4.500	40.000
3811	Productiepersoneel bouwmaterialen-, glas- en aardewerkindustrie	.	.	2.000	36.000	4.500	40.000
39	<i>Bouw- en installatieberoepen</i>	22.000	.	22.500	266.000	7.500	274.000
3911	Metselaars, tegelzetters, straatmakers, stukadoors	2.500	.	2.500	47.000	.	47.000
3912	Betonwerkers, dakdekkers, isoleerders, glaszetters	2.000	.	2.000	21.500	.	22.000
3913	Huis-, scheeps- en constructieschilders	2.500	.	2.500	32.500	.	32.500
3914	Loodgieters, sanitair-installateurs en -reparateurs	5.000	.	5.000	45.500	.	45.500
3915	Overige bouwvaklieden, (spoor)weg- en reinigingswerkers	6.000	.	6.000	71.000	5.000	76.000
3921	Bouwkundige technici, opzichters, werkvoorbereiders	2.000	.	2.000	22.000	.	22.500
3931	Architecten, geodeten e.a. hogere bouwkundigen	2.500	.	3.000	26.500	.	28.000
4	TRANSPORTBEROEPEN	31.000	2.000	33.000	286.000	41.500	328.000
40	<i>Transportberoepen</i>	7.000	.	8.000	84.500	33.500	118.000
4011	Laders, lossers, vul- en inpak(machine)bedienden	7.000	.	8.000	84.500	33.500	118.000
41	<i>Maritieme e.a. waterwegtransport-beroepen</i>	4.500	.	4.500	16.000	.	16.000
4111	Visser, vis- en schaaldierkwekers, jagers e.d.	.	.	.	3.500	.	3.500

4112	Matrozen e.a. scheepsdek- en machinekamerpersoneel	.	.	.	4.500	.	5.000
4121	Scheepsofficieren, loodsen, walinspecteurs	3.000	.	3.000	8.000	.	8.000
42	<i>Rail- en wegtransportberoepen</i>	14.500	.	15.000	158.500	6.500	165.000
4211	Conducteurs, chauffeurs e.a. transportmiddelenbestuurders	14.500	.	15.000	158.500	6.500	165.000
43	<i>Lucht- en overige transportberoepen</i>	5.000	.	5.000	27.500	.	29.000
4321	Vliegers, boordwerktuigkundigen, transportdienstleiders	5.000	.	5.000	27.500	.	29.000
5	MEDISCHE EN PARAMEDISCHE BEROEPEN	7.000	23.000	30.500	99.500	290.000	389.500
50	<i>Medische en paramedische beroepen</i>	7.000	23.000	30.500	99.500	290.000	389.500
5021	Gediplomeerde verpleegkundigen, verloskundigen	.	7.000	8.500	23.500	94.000	117.500
5022	Leerling-verpleegkundigen, zieken- en kraamverzorgenden	.	7.000	7.500	13.000	91.000	103.500
5023	Dokters-, tandarts- en dierenartsassistenten	.	.	.	.	21.500	21.500
5024	Apothekersassistenten, opticiens, orthoptisten	.	.	.	3.000	11.000	14.000
5025	EEG-laboranten, keurmeesters, diëtisten, logopedisten, pedicuren	.	2.000	2.500	6.000	17.500	23.500
5031	Fysio-, arbeids- e.a. bewegingstherapeuten	.	.	2.000	12.500	25.500	38.500
5032	Radiologische, medische en biologische laboranten	.	.	2.500	8.500	18.000	27.000
5033	Geneeskundigen, medische adviseurs, apothekers	2.500	.	3.500	25.500	9.500	35.000
5034	Diergeneeskundigen, veterinaire geneeskundigen	.	.	.	3.000	.	3.500
5035	Tandheelkundigen en tandheelkundige specialisten	.	.	.	4.500	.	6.000
6	ECONOMISCH-ADMINISTRATIEVE BEROEPEN	86.000	72.000	158.000	985.500	845.500	1.831.000
60	<i>Economisch-administratieve beroepen</i>	7.500	2.000	9.500	80.500	18.500	99.000
6031	Hogere leidinggevenden	7.500	2.000	9.500	80.500	18.500	99.000
61	<i>Administratieve beroepen</i>	49.000	52.000	101.000	548.000	597.500	1.146.000
6111	Postdistributiepersoneel	2.500	.	3.000	33.000	9.000	41.500
6112	Datatypesisten, computeroperators	.	.	.	7.000	8.000	14.500
6121	Administratief leidinggevenden	3.500	.	5.000	31.500	11.500	43.000
6122	Secretaressen, typisten	.	12.000	12.000	3.000	138.500	141.000
6123	Bibliotheekassistenten	.	.	2.000	7.500	13.000	20.500
6124	Boekhoudkundige, belasting-, loket- en bankemployees	13.500	16.000	29.500	153.500	173.500	327.000
6125	Commercieel-administratieve employees	14.500	13.500	28.000	156.000	163.000	319.000
6126	Telefonisten, balie-employees, enquêteurs e.d.	.	5.000	6.500	15.500	60.000	76.000
6131	Systeemanalisten, -programmeurs en -beheerders	8.500	.	9.500	99.000	13.500	112.500
6132	Accountants, economen e.a. economische specialisten	4.000	.	4.500	42.000	8.000	50.500
62	<i>Commerciële beroepen</i>	26.000	17.500	43.500	312.000	215.000	527.000
6211	Winkel-, straat- en marktverkopers, demonstrateurs	7.000	13.500	21.000	86.500	159.000	245.500
6221	Winkeliers e.a. detail- en groothandelaren	8.000	.	10.000	117.000	32.000	149.000
6222	In-/verkoopchefs, handels- en verzekeringsagenten, makelaars e.d	10.500	2.000	12.500	108.500	24.000	132.500

63	<i>Bestuurlijke en juridische beroepen</i>	3.500	.	4.000	45.000	14.000	59.000
6331	Leden en leidinggevenden openbaar bestuur, beleidsambtenaren	2.000	.	2.000	24.500	5.000	30.000
6332	Juristen	.	.	2.000	20.500	9.000	29.500
7	SOCIAAL-CULTURELE BEROEPEN	5.500	7.000	12.500	82.500	83.500	166.000
70	<i>Sociaal-culturele beroepen</i>	5.500	7.000	12.500	82.500	83.500	166.000
7021	Auteurs, journalisten, nieuwslezers, presentatoren	.	.	2.000	18.000	14.000	31.500
7031	Bibliothecarissen, archivariissen, conservatoren	.	.	.	6.500	7.500	14.000
7032	Personeels- en beroepenspecialisten, arbeidsbemiddelaars	.	.	2.000	13.000	11.500	24.500
7033	Maatschappelijk werkers, reclasseringsambtenaren	.	3.500	5.000	22.500	35.500	57.500
7034	Sociale wetenschapsbeoefenaren	.	.	.	11.000	11.500	22.500
7035	Overige sociaal-culturele en commerciële vakspecialisten	.	.	.	11.500	4.000	16.000
8	VERZORGENDE EN DIENSTVERLENENDE BEROEPEN	11.500	27.000	39.000	148.500	330.500	479.000
81	<i>Horecaberoepen</i>	8.000	7.000	15.000	89.000	93.500	182.500
8111	Koks, kelners e.a. keuken- en serveerpersoneel	5.000	6.000	11.000	53.500	70.500	124.000
8121	Houders en leidinggevenden horeca- en recreatiebedrijven	2.500	.	4.000	35.500	23.000	58.500
82	<i>Verzorgende beroepen</i>	4.000	20.000	24.500	60.000	237.000	297.500
8211	Portiers, schoonmaak- e.a. lager dienstverlenend personeel	3.500	8.500	12.000	50.500	99.000	149.500
8212	Kinder-, gezins-, bejaardenverzorgenden e.a. verzorgend personeel	.	9.000	9.500	2.500	111.500	114.500
8221	Kappers, schoonheidsspecialisten	.	2.500	3.000	6.500	26.500	33.500
9	OPENBARE ORDE- EN VEILIGHEIDSBEROEPEN	6.000	.	7.000	89.000	6.000	95.000
91	<i>Politie-, brandweer- en bewakingsberoepen</i>	5.500	.	6.000	52.000	5.000	57.000
9121	Politie-, brandweer- en bewakingspersoneel	5.500	.	6.000	52.000	5.000	57.000
92	<i>Militaire beroepen</i>	.	.	.	37.000	.	38.000
9221	Beroepsmilitairen	.	.	.	37.000	.	38.000
	Totaal (incl. beroep onbekend)	289.000	153.500	442.500	3.714.500	1.945.500	5.660.000

. = minder dan 2.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.5. Aantal werkenden naar beroepsklasse en geslacht in de regio Rijnmond als percentage van het aantal werkenden naar beroepsklasse en geslacht in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

ROA- code	beroepsklasse	mannen	Rijnmond vrouwen	totaal
0	PEDAGOGISCHE BEROEPEN	7	9	7
01	<i>Onderwijs(kundige) beroepen</i>	7	9	8
0131	Leerkrachten basis- en speciaal onderwijs	5	10	8
0132	Docenten voortgezet en hoger onderwijs	7	8	7
0133	Schoolhoofden e.a. onderwijskundige beroepen	7	.	8
02	<i>Sport(instructieve) beroepen</i>	.	.	.
0221	Sportinstructeurs, officials, beroepssportlieden	.	.	.
1	CULTURELE BEROEPEN	5	.	5
11	<i>Taal- en letterkundige beroepen</i>	.	.	.
1131	Taal- en letterkundigen, vertalers, tolken	.	.	.
12	<i>Theologische beroepen</i>	.	.	.
1231	Pastorale beroepen	.	.	.
13	<i>Kunst- en vormgevende beroepen</i>	7	.	6
1321	Fotografen, filmers, vormgevers, etaleurs	.	.	.
1331	Beeldende en uitvoerende kunstenaars	.	.	.
2	AGRARISCHE BEROEPEN	3	3	3
20	<i>Agrarische beroepen</i>	3	3	3
2011	Uitvoerend agrarisch personeel, bosarbeiders	4	.	4
2012	Zelfstandige agrariërs, boswachters	2	.	2
2031	Landbouwkundige vakspecialisten	.	.	.
3	TECHNISCHE, AMBACHTS- EN INDUSTRIEBEROEPEN	8	6	8
30	<i>Technische, ambachts- en industrie- beroepen</i>	9	7	9
3011	Heftruck- en hefvoorkchauffeurs	9	.	9
3012	Machinisten bouw en industrie	11	.	13
3021	Directeuren, bedrijfsleiders, leidinggevendenden industrie	8	.	8
3022	Technische en medische vertegenwoordigers	.	.	.
3023	Technische tekenaars	10	.	11
3024	Technische analisten, amanuenses	9	.	8
3031	Bèta-onderzoekers, technische vakspecialisten	8	.	8
31	<i>Voedings- en genotmiddelenberoepen</i>	5	.	5
3111	Voedingsmiddelenbereiders	5	.	6
3112	(Zelfstandige) bakkers e.a. (industriële) bakkerijpersoneel	.	.	.
32	<i>Textielberoepen</i>	.	.	4
3211	Productiepersoneel textielindustrie	.	.	.
3212	Stoffeerders, schoen- e.a. lederwarenmakers	.	.	.

3213	Kleding- e.a. textiel- en bontproduktenmakers	.	.	.
33	<i>Hout- en papierberoepen</i>	4	.	4
3311	Houtzagers, hout(waren)-, papier- en kartonmakers	.	.	.
3312	Houtbewerkers, timmerlieden	5	.	5
34	<i>Grafische beroepen</i>	6	.	6
3411	Drukkers, boekbinders, fotolaboranten	6	.	6
35	<i>Chemische beroepen</i>	19	.	18
3511	Productiepersoneel chemische industrie	19	.	18
36	<i>Metaalberoepen</i>	8	.	8
3611	Delfstoffen(be)werkers, metaalvervaardigers	.	.	.
3612	Machinale metaalbewerkers	.	.	.
3613	Lassers, constructiewerkers, edelmetaalsmeden	9	.	9
3614	Machinebank- en plaatwerkers, gereedschaps- en modelmakers	8	.	8
3615	Onderhoudsmonteurs, fietsen- en instrumentmakers	7	.	7
3621	Auto-, motor- en bromfietsmonteurs	9	.	9
3622	Middelbare (scheeps)werktuigkundigen e.a. metaalkundigen	16	.	15
3631	Hogere werktuigkundigen	.	.	.
37	<i>Elektrotechnische beroepen</i>	8	.	8
3711	Samenstellers elektrotechnische producten, kwaliteitscontroleurs	.	.	.
3712	Lijnwerkers, kabelmonteurs en -lassers	.	.	.
3721	Elektriciens, elektro- en telecom(onderhouds)monteurs	9	.	9
3722	Middelbare elektrotechnici	.	.	.
3731	Hogere elektrotechnici	.	.	.
38	<i>Bouwmaterialen-, glas- en aardewerkberoepen</i>	.	.	5
3811	Productiepersoneel bouwmaterialen-, glas- en aardewerkindustrie	.	.	5
39	<i>Bouw- en installatieberoepen</i>	8	.	8
3911	Metselaars, tegelzetters, straatmakers, stukadoors	5	.	5
3912	Betonwerkers, dakdekkers, isoleerders, glaszetters	9	.	9
3913	Huis-, scheeps- en constructieschilders	8	.	8
3914	Loodgieters, sanitair-installateurs en -reparateurs	11	.	11
3915	Overige bouwvaklieden, (spoor)weg- en reinigingswerkers	8	.	8
3921	Bouwkundige technici, opzichters, werkvoorbereiders	9	.	9
3931	Architecten, geodeten e.a. hogere bouwkundigen	9	.	11
4	TRANSPORTBEROEPEN	11	5	10
40	<i>Transportberoepen</i>	8	.	7
4011	Laders, lossers, vul- en inpak(machine)bedienden	8	.	7
41	<i>Maritieme e.a. waterwegtransport-beroepen</i>	28	.	28
4111	Vissers, vis- en schaaldierkwekers, jagers e.d.	.	.	.

4112	Matrozen e.a. scheepsdek- en machinekamerpersoneel	.	.	.
4121	Scheepsofficieren, loodsen, walinspecteurs	38	.	38
42	<i>Rail- en wegtransportberoepen</i>	9	.	9
4211	Conducteurs, chauffeurs e.a. transportmiddelenbestuurders	9	.	9
43	<i>Lucht- en overige transportberoepen</i>	18	.	17
4321	Vliegers, boordwerktuigkundigen, transportdienstleiders	18	.	17
5	MEDISCHE EN PARAMEDISCHE BEROEPEN	7	8	8
50	<i>Medische en paramedische beroepen</i>	7	8	8
5021	Gediplomeerde verpleegkundigen, verloskundigen	.	7	7
5022	Leerling-verpleegkundigen, zieken- en kraamverzorgenden	.	8	7
5023	Dokters-, tandarts- en dierenartsassistenten	.	.	.
5024	Apothekersassistenten, opticiens, orthoptisten	.	.	.
5025	EEG-laboranten, keurmeesters, diëtisten, logopedisten, pedicuren	.	11	11
5031	Fysio-, arbeids- e.a. bewegingstherapeuten	.	.	.
5032	Radiologische, medische en biologische laboranten	.	.	9
5033	Geneeskundigen, medische adviseurs, apothekers	10	.	10
5034	Diergeneeskundigen, veterinaire geneeskundigen	.	.	.
5035	Tandheelkundigen en tandheelkundige specialisten	.	.	.
6	ECONOMISCH-ADMINISTRATIEVE BEROEPEN	9	9	9
60	<i>Economisch-administratieve beroepen</i>	9	11	10
6031	Hogere leidinggevenden	9	11	10
61	<i>Administratieve beroepen</i>	9	9	9
6111	Postdistributiepersoneel	8	.	7
6112	Datatypisten, computeroperators	.	.	.
6121	Administratief leidinggevenden	11	.	12
6122	Secretaressen, typisten	.	9	9
6123	Bibliotheekassistenten	.	.	10
6124	Boekhoudkundige, belasting-, loket- en bankemployees	9	9	9
6125	Commercieel-administratieve employees	9	8	9
6126	Telefonisten, balie-employees, enquêteurs e.d.	.	8	9
6131	Systeemanalisten, -programmeurs en -beheerders	9	.	8
6132	Accountants, economen e.a. economische specialisten	10	.	9
62	<i>Commerciële beroepen</i>	8	8	8
6211	Winkel-, straat- en marktverkopers, demonstrateurs	8	8	9
6221	Winkeliers e.a. detail- en groothandelaren	7	.	7
6222	In-/verkoopchefs, handels- en verzekeringsagenten, makelaars e.d.	10	8	9

63	<i>Bestuurlijke en juridische beroepen</i>	8	.	7
6331	Leden en leidinggevenden openbaar bestuur, beleidsambtenaren	8	.	7
6332	Juristen	.	.	7
7	SOCIAAL-CULTURELE BEROEPEN	7	8	8
70	<i>Sociaal-culturele beroepen</i>	7	8	8
7021	Auteurs, journalisten, nieuwslezers, presentatoren	.	.	6
7031	Bibliothecarissen, archivariissen, conservatoren	.	.	6
7032	Personeels- en beroepenspecialisten, arbeidsbemiddelaars	.	.	8
7033	Maatschappelijk werkers, reclasseringsambtenaren	.	10	9
7034	Sociale wetenschappenbeoefenaren	.	.	.
7035	Overige sociaal-culturele en commerciële vakspecialisten	.	.	.
8	VERZORGENDE EN DIENSTVERLENENDE BEROEPEN	8	8	8
81	<i>Horecaberoepen</i>	9	7	8
8111	Koks, kelners e.a. keuken- en serveerpersoneel	9	9	9
8121	Houders en leidinggevenden horeca- en recreatiebedrijven	7	.	7
82	<i>Verzorgende beroepen</i>	7	8	8
8211	Portiers, schoonmaak- e.a. lager dienstverlenend personeel	7	9	8
8212	Kinder-, gezins-, bejaardenverzorgenden e.a. verzorgend personeel	7	9	8
8221	Kappers, schoonheidsspecialisten	.	9	9
9	OPENBARE ORDE- EN VEILIGHEIDSBEROEPEN	7	.	7
91	<i>Politie-, brandweer- en bewakingsberoepen</i>	11	.	11
9121	Politie-, brandweer- en bewakingspersoneel	11	.	11
92	<i>Militaire beroepen</i>	.	.	.
9221	Beroepsmilitairen	.	.	.
	Totaal (incl. beroep onbekend)	8	8	8

. = minder dan 2.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.6. Percentage vrouwen naar beroepsklasse in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

ROA- code	beroepsklasse	Rijnmond %	Nederland %
0	PEDAGOGISCHE BEROEPEN	50	43
<i>01</i>	<i>Onderwijs(kundige) beroepen</i>	51	43
0131	Leerkrachten basis- en speciaal onderwijs	75	63
0132	Docenten voortgezet en hoger onderwijs	36	34
0133	Schoolhoofden e.a. onderwijskundige beroepen	.	26
<i>02</i>	<i>Sport(instructieve) beroepen</i>	.	42
0221	Sportinstructeurs, officials, beroepssportlieden	.	42
1	CULTURELE BEROEPEN	.	40
<i>11</i>	<i>Taal- en letterkundige beroepen</i>	.	67
1131	Taal- en letterkundigen, vertalers, tolken	.	67
<i>12</i>	<i>Theologische beroepen</i>	.	.
1231	Pastorale beroepen	.	.
<i>13</i>	<i>Kunst- en vormgevende beroepen</i>	.	41
1321	Fotografen, filmers, vormgevers, etaleurs	.	37
1331	Beeldende en uitvoerende kunstenaars	.	46
2	AGRARISCHE BEROEPEN	25	21
<i>20</i>	<i>Agrarische beroepen</i>	25	21
2011	Uitvoerend agrarisch personeel, bosarbeiders	.	34
2012	Zelfstandige agrariërs, boswachters	.	9
2031	Landbouwkundige vakspecialisten	.	.
3	TECHNISCHE, AMBACHTS- EN INDUSTRIEBEROEPEN	6	8
<i>30</i>	<i>Technische, ambachts- en industrieberoepen</i>	7	8
3011	Heftruck- en hefvoorkchauffeurs	.	.
3012	Machinisten bouw en industrie	.	.
3021	Directeuren, bedrijfsleiders, leidinggevendenden industrie	.	9
3022	Technische en medische vertegenwoordigers	.	.
3023	Technische tekenaars	.	.
3024	Technische analisten, amanuenses	.	26
3031	Bèta-onderzoekers, technische vakspecialisten	.	11
<i>31</i>	<i>Voedings- en genotmiddelenberoepen</i>	.	14
3111	Voedingsmiddelenbereiders	.	17
3112	(Zelfstandige) bakkers e.a. (industriële) bakkerijpersoneel	.	10
<i>32</i>	<i>Textielberoepen</i>	.	50
3211	Productiepersoneel textielindustrie	.	20
3212	Stoffeerders, schoen- e.a. lederwarenmakers	.	28
3213	Kleding- e.a. textiel- en bontproduktenmakers	.	83
<i>33</i>	<i>Hout- en papierberoepen</i>	.	2
3311	Houtzagers, hout(waren)-, papier- en kartonmakers	.	.
3312	Houtbewerkers, timmerlieden	.	.
<i>34</i>	<i>Grafische beroepen</i>	.	22
3411	Drukkers, boekbinders, fotolaboranten	.	22
<i>35</i>	<i>Chemische beroepen</i>	.	7
3511	Productiepersoneel chemische industrie	.	7
<i>36</i>	<i>Metaalberoepen</i>	.	3
3611	Delfstoffen(be)werkers, metaalvervaardigers	.	.
3612	Machinale metaalbewerkers	.	11

3613	Lassers, constructiewerkers, edelmetaalsmeden	.	3
3614	Machinebank- en plaatwerkers, gereedschaps- en modelmakers	.	.
3615	Onderhoudsmonteurs, fietsen- en instrumentmakers	.	3
3621	Auto-, motor- en bromfietsmonteurs	.	.
3622	Middelbare (scheeps)werktuigkundigen e.a. metaalkundigen	.	.
3631	Hogere werktuigkundigen	.	.
37	<i>Elektrotechnische beroepen</i>	.	8
3711	Samenstellers elektrotechnische produkten, kwaliteitscontroleurs	.	34
3712	Lijnwerkers, kabelmonteurs en -lassers	.	.
3721	Elektriciens, elektro- en telecom(onderhouds)monteurs	.	3
3722	Middelbare elektrotechnici	.	.
3731	Hogere elektrotechnici	.	.
38	<i>Bouwmaterialen-, glas- en aardewerkberoepen</i>	.	11
3811	Productiepersoneel bouwmaterialen-, glas- en aardewerkindustrie	.	11
39	<i>Bouw- en installatieberoepen</i>	.	3
3911	Metselaars, tegelzetters, straatmakers, stukadoors	.	.
3912	Betonwerkers, dakdekkers, isoleerders, glaszetters	.	.
3913	Huis-, scheeps- en constructieschilders	.	.
3914	Loodgieters, sanitair-installateurs en -reparateurs	.	.
3915	Overige bouwvaklieden, (spoor)weg- en reinigingswerkers	.	7
3921	Bouwkundige technici, opzichters, werkvoorbereiders	.	.
3931	Architecten, geodeten e.a. hogere bouwkundigen	.	.
4	TRANSPORTBEROEPEN	6	13
40	<i>Transportberoepen</i>	.	28
4011	Laders, lossers, vul- en inpak(machine)bedienden	.	28
41	<i>Maritieme e.a. waterwegtransportberoepen</i>	.	.
4111	Visser, vis- en schaaldierkwekers, jagers e.d.	.	.
4112	Matrozen e.a. scheepsdek- en machinekamerpersoneel	.	.
4121	Scheepsofficieren, loodsen, walinspecteurs	.	.
42	<i>Rail- en wegtransportberoepen</i>	.	4
4211	Conducteurs, chauffeurs e.a. transportmiddelenbestuurders	.	4
43	<i>Lucht- en overige transportberoepen</i>	.	.
4321	Vliegers, boordwerktuigkundigen, transportdienstleiders	.	.
5	MEDISCHE EN PARAMEDISCHE BEROEPEN	75	74
50	<i>Medische en paramedische beroepen</i>	75	74
5021	Gediplomeerde verpleegkundigen, verloskundigen	82	80
5022	Leerling-verpleegkundigen, zieken- en kraamverzorgenden	93	88
5023	Dokters-, tandarts- en dierenartsassistenten	.	100
5024	Apothekersassistenten, opticiens, orthoptisten	.	79
5025	EEG-laboranten, keurmeesters, diëtisten, logopedisten, pedicuren	80	74
5031	Fysio-, arbeids- e.a. bewegingstherapeuten	.	66
5032	Radiologische, medische en biologische laboranten	.	67
5033	Geneeskundigen, medische adviseurs, apothekers	.	27
5034	Diergeneeskundigen, veterinaire geneeskundigen	.	.
5035	Tandheelkundigen en tandheelkundige specialisten	.	.
6	ECONOMISCH-ADMINISTRATIEVE BEROEPEN	46	46
60	<i>Economisch-administratieve beroepen</i>	21	19
6031	Hogere leidinggevenden	21	19
61	<i>Administratieve beroepen</i>	51	52
6111	Postdistributiepersoneel	.	22
6112	Datotypisten, computeroperators	.	55
6121	Administratief leidinggevenden	.	27
6122	Secretaressen, typisten	100	98
6123	Bibliotheekassistenten	.	63
6124	Boekhoudkundige, belasting-, loket- en bankemployees	54	53
6125	Commercieel-administratieve employees	48	51
6126	Telefonisten, balie-employees, enquêteurs e.d.	77	79
6131	Systeemanalisten, -programmeurs en -beheerders	.	12

6132	Accountants, economen e.a. economische specialisten	.	16
62	<i>Commerciële beroepen</i>	40	41
6211	Winkel-, straat- en marktverkopers, demonstrateurs	64	65
6221	Winkeliers e.a. detail- en groothandelaren	.	21
6222	In-/verkoopchefs, handels- en verzekeringsagenten, makelaars e.d	16	18
63	<i>Bestuurlijke en juridische beroepen</i>	.	24
6331	Leden en leidinggevendenden openbaar bestuur, beleidsambtenaren	.	17
6332	Juristen	.	31
7	SOCIAAL-CULTURELE BEROEPEN	56	50
70	<i>Sociaal-culturele beroepen</i>	56	50
7021	Auteurs, journalisten, nieuwslezers, presentatoren	.	44
7031	Bibliothecarissen, archivariissen, conservatoren	.	54
7032	Personeels- en beroepenspecialisten, arbeidsbemiddelaars	.	47
7033	Maatschappelijk werkers, reclasseringsambtenaren	70	62
7034	Sociale wetenschapsbeoefenaren	.	51
7035	Overige sociaal-culturele en commerciële vakspecialisten	.	25
8	VERZORGENDE EN DIENSTVERLENENDE BEROEPEN	69	69
81	<i>Horecaberoepen</i>	47	51
8111	Koks, kelners e.a. keuken- en serveerpersoneel	55	57
8121	Houders en leidinggevendenden horeca- en recreatiebedrijven	.	39
82	<i>Verzorgende beroepen</i>	81	80
8211	Portiers, schoonmaak- e.a. lager dienstverlenend personeel	71	66
8212	Kinder-, gezins-, bejaardenverzorgenden e.a. verzorgend personeel	95	97
8221	Kappers, schoonheidsspecialisten	83	79
9	OPENBARE ORDE- EN VEILIGHEIDSBEROEPEN	.	6
91	<i>Politie-, brandweer- en bewakingsberoepen</i>	.	9
9121	Politie-, brandweer- en bewakingspersoneel	.	9
92	<i>Militaire beroepen</i>	.	.
9221	Beroepsmilitairen	.	.
	Totaal	35	34

. = minder dan 2.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.7. Aantal werkenden naar opleidingstype en geslacht in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991

SOI-code	opleidingstype	Rijnmond			Nederland		
		mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
0, 1, 2	BASISONDERWIJS	37.000	15.000	52.000	423.000	174.000	597.000
000, 111, 201	Basisonderwijs	37.000	15.000	52.000	423.000	174.000	597.000
3	MAVO, LBO	71.000	41.000	112.000	932.000	493.000	1.425.000
301	MAVO en onderbouw						
	HAVO/VWO	15.000	17.000	32.000	206.000	190.000	396.000
321-329	LBO Agrarisch	4.000	.	4.000	89.000	7.000	96.000
331-339	LBO Technisch	37.000	.	40.000	493.000	25.000	518.000
341-349	LBO Haven & Vervoer	5.000	.	6.000	36.000	.	37.000
361-369	LBO Economisch-Administratief	5.000	8.000	13.000	61.000	73.000	134.000
381-389	LBO Verzorgend	.	12.000	14.000	26.000	186.000	211.000
391-394	LBO Beveiliging & Bewaking	.	.	.	6.000	.	7.000
4	HAVO/VWO, MBO	120.000	65.000	186.000	1.572.000	867.000	2.439.000
401	Bovenbouw HAVO/VWO	13.000	11.000	25.000	152.000	115.000	267.000
421-429	MBO Agrarisch	.	.	3.000	109.000	12.000	121.000
431	MBO Technisch Laboratorium	.	.	.	9.000	5.000	13.000
436-439	MBO Technisch	49.000	.	51.000	635.000	36.000	671.000
441-449	MBO Haven & Vervoer	9.000	.	9.000	39.000	4.000	44.000
452	MBO Medisch Laboratorium	.	.	.	4.000	17.000	21.000
451, 454	MBO Verpleging & Ziekenverzorging	.	11.000	12.000	19.000	151.000	170.000
453, 461-464	MBO Economisch & Administratief	28.000	22.000	51.000	402.000	265.000	667.000
466	MBO Bestuurlijk	3.000	.	4.000	35.000	10.000	44.000
471	MBO Sociaal-Cultureel	.	.	.	16.000	26.000	41.000
481, 484, 486	MBO Verzorgend	.	8.000	10.000	32.000	179.000	211.000
483	MBO Horeca & Kappers	.	3.000	4.000	22.000	25.000	47.000
491-494	MBO Politie & Defensie	7.000	.	8.000	83.000	4.000	87.000
5	HBO	41.000	30.000	71.000	515.000	355.000	871.000
506	HBO Onderwijs	7.000	10.000	17.000	117.000	120.000	237.000
511	HBO Tolk & Vertaler	.	.	.	.	3.000	5.000
516	HBO Theologisch	.	.	.	3.000	.	3.000
521-529	HBO Agrarisch	.	.	.	13.000	.	15.000
531	HBO Technisch Laboratorium	.	.	3.000	19.000	10.000	29.000
536-539	HBO Technisch	9.000	.	9.000	111.000	4.000	115.000
541-549	HBO Vervoer	7.000	.	7.000	26.000	.	26.000
552	HBO Medisch Laboratorium	.	.	3.000	4.000	14.000	18.000
551, 554	HBO Verpleging & Paramedisch	.	4.000	5.000	21.000	54.000	75.000
561	HBO Economisch-Administratief	7.000	7.000	13.000	93.000	73.000	166.000
562	HBO Technische Bedrijfskunde	.	.	.	10.000	.	10.000
566	HBO Bestuurlijk	.	.	.	17.000	3.000	20.000
571	HBO Sociaal-Cultureel	4.000	4.000	7.000	45.000	54.000	99.000
583	HBO Horeca	.	.	.	3.000	.	4.000
586	HBO Kunst	.	.	.	20.000	13.000	33.000
591-594	HBO Politie & Defensie	.	.	.	9.000	.	9.000
6	WO	22.000	6.000	28.000	291.000	99.000	390.000
606	WO Onderwijs	.	.	.	11.000	7.000	19.000
611	WO Humaniora	.	.	.	18.000	15.000	33.000
616	WO Theologisch	.	.	.	5.000	.	6.000

621-629	WO Agrarisch	.	.	.	8.000	.	10.000
631	WO Wis-/Natuurkunde	.	.	3.000	33.000	6.000	39.000
636-639	WO Technisch	4.000	.	4.000	51.000	3.000	54.000
651	WO Dier-/Genees-/ Tandheelkunde	3.000	.	4.000	35.000	12.000	47.000
652	WO Farmacie	.	.	.	4.000	.	5.000
661-662	WO Econom(etr)ie & Bedrijfskunde	4.000	.	4.000	43.000	3.000	47.000
666	WO Rechten & Bestuurskunde	3.000	.	4.000	34.000	13.000	48.000
671	WO Sociaal-Cultureel	3.000	.	4.000	41.000	31.000	72.000
686	WO Kunst	.	.	.	.	3.000	5.000
Totaal		293.000	156.000	449.000	3.746.000	1.994.000	5.740.000

. = minder dan 3.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.8. Percentage vrouwen naar opleidingstype in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991

SOI-code	opleidingstype	mannen	Rijnmond vrouwen	totaal
0, 1, 2	BASISONDERWIJS	9	9	9
000, 111, 201	Basisonderwijs	9	9	9
3	MAVO, LBO	8	8	8
301	MAVO en onderbouw HAVO/VWO	7	9	8
321-329	LBO Agrarisch	4	.	4
331-339	LBO Technisch	8	.	8
341-349	LBO Haven & Vervoer	14	.	16
361-369	LBO Economisch-Administratief	8	11	10
381-389	LBO Verzorgend	.	6	7
391-394	LBO Beveiliging & Bewaking	.	.	.
4	HAVO/VWO, MBO	8	7	8
401	Bovenbouw HAVO/VWO	9	10	9
421-429	MBO Agrarisch	.	.	3
431	MBO Technisch Laboratorium	.	.	.
436-439	MBO Technisch	8	.	8
441-449	MBO Haven & Vervoer	23	.	20
452	MBO Medisch Laboratorium	.	.	.
451, 454	MBO Verpleging & Ziekenverzorging	.	7	7
453, 461-464	MBO Economisch & Administratief	7	8	8
466	MBO Bestuurlijk	9	.	9
471	MBO Sociaal-Cultureel	.	.	.
481, 484, 486	MBO Verzorgend	.	4	5
483	MBO Horeca & Kappers	.	12	9
491-494	MBO Politie & Defensie	8	.	9
5	HBO	8	8	8
506	HBO Onderwijs	6	8	7
511	HBO Tolk & Vertaler	.	.	.
516	HBO Theologisch	.	.	.
521-529	HBO Agrarisch	.	.	.
531	HBO Technisch Laboratorium	.	.	10
536-539	HBO Technisch	8	.	8
541-549	HBO Vervoer	27	.	27
552	HBO Medisch Laboratorium	.	.	17
551, 554	HBO Verpleging & Paramedisch	.	7	7
561	HBO Economisch-Administratief	8	10	8
562	HBO Technische Bedrijfskunde	.	.	.
566	HBO Bestuurlijk	.	.	.
571	HBO Sociaal-Cultureel	9	7	7
583	HBO Horeca	.	.	.
586	HBO Kunst	.	.	.
591-594	HBO Politie & Defensie	.	.	.
6	WO	8	6	7
606	WO Onderwijs	.	.	.
611	WO Humaniora	.	.	.
616	WO Theologisch	.	.	.
621-629	WO Agrarisch	.	.	.
631	WO Wis-/Natuurkunde	.	.	8
636-639	WO Technisch	8	.	7
651	WO Dier-/Genees-/Tandheelkunde	9	.	9
652	WO Farmacie	.	.	.

661-662	WO Econom(etr)ie & Bedrijfskunde	9	.	9
666	WO Rechten & Bestuurskunde	9	.	8
671	WO Sociaal-Cultureel	7	.	6
686	WO Kunst	.	.	.
	Totaal	8	8	8

. = minder dan 3.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.9. Percentage vrouwen naar opleidingstype in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991

SOI-code	opleidingstype	Rijnmond %	Nederland %
0, 1, 2	BASISONDERWIJS	29	29
000, 111, 201	Basisonderwijs	29	29
3	MAVO, LBO	37	35
301	MAVO en onderbouw HAVO/VWO	53	48
321-329	LBO Agrarisch	.	7
331-339	LBO Technisch	.	5
341-349	LBO Haven & Vervoer	.	.
361-369	LBO Economisch-Administratief	62	54
381-389	LBO Verzorgend	86	88
391-394	LBO Beveiliging & Bewaking	.	.
4	HAVO/VWO, MBO	35	36
401	Bovenbouw HAVO/VWO	44	43
421-429	MBO Agrarisch	.	10
431	MBO Technisch Laboratorium	.	38
436-439	MBO Technisch	.	5
441-449	MBO Haven & Vervoer	.	9
452	MBO Medisch Laboratorium	.	81
451, 454	MBO Verpleging & Ziekenverzorging	92	89
453, 461-464	MBO Economisch & Administratief	43	40
466	MBO Bestuurlijk	.	23
471	MBO Sociaal-Cultureel	.	63
481, 484, 486	MBO Verzorgend	80	85
483	MBO Horeca & Kappers	75	53
491-494	MBO Politie & Defensie	.	5
5	HBO	42	41
506	HBO Onderwijs	59	51
511	HBO Tolk & Vertaler	.	60
516	HBO Theologisch	.	.
521-529	HBO Agrarisch	.	.
531	HBO Technisch Laboratorium	.	34
536-539	HBO Technisch	.	3
541-549	HBO Vervoer	.	.
552	HBO Medisch Laboratorium	.	78
551, 554	HBO Verpleging & Paramedisch	80	72
561	HBO Economisch-Administratief	54	44
562	HBO Technische Bedrijfskunde	.	.
566	HBO Bestuurlijk	.	15
571	HBO Sociaal-Cultureel	57	55
583	HBO Horeca	.	.
586	HBO Kunst	.	39
591-594	HBO Politie & Defensie	.	.
6	WO	21	25
606	WO Onderwijs	.	37
611	WO Humaniora	.	45
616	WO Theologisch	.	.
621-629	WO Agrarisch	.	.
631	WO Wis-/Natuurkunde	.	15
636-639	WO Technisch	.	6
651	WO Dier-/Genees-/Tandheelkunde	.	26
652	WO Farmacie	.	.

661-662	WO Econom(etr)ie & Bedrijfskunde	.	6
666	WO Rechten & Bestuurskunde	.	27
671	WO Sociaal-Cultureel	.	43
686	WO Kunst	.	60
	Totaal	35	35

. = minder dan 3.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.10. Aantal werkenden naar bedrijfssector en naar opleidingsniveau in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991

Bedrijfssector	Opleidingsniveau						totaal
	1	2	3	4	5	6	
<i>Rijnmond</i>							
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	.	.	3.000	.	.	.	7.000
Chemische industrie	.	.	3.000	.	6.000	3.000	14.000
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	6.000	.	10.000	.	13.000	3.000	34.000
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	.	.	.	.	4.000	.	7.000
Overige industrie	4.000	.	4.000	.	7.000	3.000	19.000
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	6.000	.	10.000	.	11.000	.	31.000
Groothandel en reparatiebedrijven	5.000	3.000	7.000	3.000	15.000	5.000	38.000
Detailhandel en horeca	7.000	5.000	9.000	3.000	14.000	.	40.000
Vervoer en communicatie	8.000	6.000	12.000	3.000	19.000	7.000	55.000
Bank- en verzekeringswezen	.	3.000	.	3.000	9.000	5.000	22.000
Overige tertiaire dienstverlening	.	3.000	4.000	4.000	13.000	16.000	41.000
Overheid en onderwijs	3.000	3.000	4.000	.	18.000	29.000	58.000
Overige kwartaire dienstverlening	9.000	4.000	11.000	4.000	29.000	22.000	79.000
Totaal	52.000	32.000	80.000	25.000	161.000	99.000	449.000
<i>Nederland</i>							
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	37.000	14.000	94.000	5.000	107.000	8.000	264.000
Chemische industrie	15.000	8.000	26.000	5.000	52.000	29.000	135.000
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	86.000	33.000	140.000	15.000	213.000	81.000	570.000
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	.	.	.	.	9.000	6.000	21.000
Overige industrie	78.000	36.000	101.000	17.000	157.000	42.000	432.000
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	65.000	15.000	134.000	5.000	163.000	18.000	400.000
Groothandel en reparatiebedrijven	47.000	39.000	84.000	25.000	191.000	58.000	445.000
Detailhandel en horeca	75.000	65.000	131.000	33.000	240.000	28.000	574.000
Vervoer en communicatie	54.000	35.000	87.000	21.000	124.000	38.000	358.000
Bank- en verzekeringswezen	6.000	24.000	19.000	25.000	94.000	46.000	214.000
Overige tertiaire dienstverlening	15.000	27.000	32.000	35.000	124.000	162.000	395.000
Overheid en onderwijs	32.000	44.000	66.000	36.000	259.000	412.000	851.000
Overige kwartaire dienstverlening	78.000	53.000	105.000	41.000	426.000	324.000	1.028.000
Totaal	597.000	396.000	1.029.000	267.000	2.172.000	1.261.000	5.740.000
<i>Legenda:</i>							
1	Basisonderwijs		4	HAVO/VWO			
2	MAVO en onderbouw HAVO/VWO		5	Middelbaar Beroepsonderwijs			
3	Lager Beroepsonderwijs		6	Hoger onderwijs			

. = minder dan 3.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.11. Percentage vrouwen naar bedrijfssector en naar opleidingsniveau in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991

Bedrijfssector	Opleidingsniveau						totaal %
	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %	6 %	
<i>Rijnmond</i>							
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	.	.	.	.	.	.	.
Chemische industrie	.	.	.	.	.	.	.
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	.	.	.	.	.	.	15
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	.	.	.	.	.	.	.
Overige industrie	.	.	.	.	.	.	26
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	.	.	.	.	.	.	.
Groothandel en reparatiebedrijven	.	.	.	.	20	.	24
Detailhandel en horeca	57	60	67	.	50	.	53
Vervoer en communicatie	.	.	.	.	.	.	16
Bank- en verzekeringswezen	.	.	.	.	33	.	41
Overige tertiaire dienstverlening	.	.	.	.	38	19	29
Overheid en onderwijs	.	.	.	.	33	45	41
Overige kwartaire dienstverlening	67	100	73	.	79	59	70
Totaal	29	53	30	44	34	35	35
<i>Nederland</i>							
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	30	43	26	60	19	38	25
Chemische industrie	.	38	15	.	15	17	17
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	14	27	12	33	11	12	14
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	.	.	.	.	.	.	.
Overige industrie	26	36	28	35	.	31	27
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	.	20	3	.	22	.	6
Groothandel en reparatiebedrijven	19	36	18	32	6	28	22
Detailhandel en horeca	53	65	64	48	19	46	53
Vervoer en communicatie	7	29	10	38	45	32	18
Bank- en verzekeringswezen	50	54	53	44	39	28	41
Overige tertiaire dienstverlening	47	59	41	40	37	25	34
Overheid en onderwijs	31	43	27	36	26	37	33
Overige kwartaire dienstverlening	65	75	69	66	78	53	67
Totaal	29	48	29	43	35	36	35
<i>Legenda:</i>							
1	Basisonderwijs		4	HAVO/VWO			
2	MAVO en onderbouw HAVO/VWO		5	Middelbaar Beroepsonderwijs			
3	Lager Beroepsonderwijs		6	Hoger onderwijs			

. = minder dan 3.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.12. Percentage werkenden naar opleidingsniveau per bedrijfssector in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991 (rijpercentages)

Bedrijfssector	Opleidingsniveau						totaal aantal
	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %	6 %	
<i>Rijnmond</i>							
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	.	.	43	.	.	.	7.000
Chemische industrie	.	.	21	.	43	21	14.000
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	18	.	29	.	38	9	34.000
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	.	.	.	.	57	.	7.000
Overige industrie	21	.	21	.	37	16	19.000
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	19	.	32	.	35	.	31.000
Groothandel en reparatiebedrijven	13	8	18	8	39	13	38.000
Detailhandel en horeca	18	13	23	8	35	.	40.000
Vervoer en communicatie	15	11	22	5	35	13	55.000
Bank- en verzekeringswezen	.	14	.	14	41	23	22.000
Overige tertiaire dienstverlening	.	7	10	10	32	39	41.000
Overheid en onderwijs	5	5	7	.	31	50	58.000
Overige kwartaire dienstverlening	11	5	14	5	37	28	79.000
Totaal	12	7	18	6	36	22	449.000
<i>Nederland</i>							
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	14	5	36	2	41	3	264.000
Chemische industrie	11	6	19	4	39	21	135.000
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	15	6	25	3	37	14	570.000
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	.	.	.	.	43	29	21.000
Overige industrie	18	8	23	4	36	10	432.000
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	16	4	34	1	41	5	400.000
Groothandel en reparatiebedrijven	11	9	19	6	43	13	445.000
Detailhandel en horeca	13	11	23	6	42	5	574.000
Vervoer en communicatie	15	10	24	6	35	11	358.000
Bank- en verzekeringswezen	3	11	9	12	44	21	214.000
Overige tertiaire dienstverlening	4	7	8	9	31	41	395.000
Overheid en onderwijs	4	5	8	4	30	48	851.000
Overige kwartaire dienstverlening	8	5	10	4	41	32	1.028.000
Totaal	10	7	18	5	38	22	5.740.000
<i>Legenda:</i>							
1	Basisonderwijs		4	HAVO/VWO			
2	MAVO en onderbouw HAVO/VWO		5	Middelbaar Beroepsonderwijs			
3	Lager Beroepsonderwijs		6	Hoger onderwijs			

. = minder dan 3.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.13. Percentage werkenden naar bedrijfssector per opleidingsniveau in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991 (kolompercentages)

Bedrijfssector	Opleidingsniveau						totaal %
	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %	6 %	
<i>Rijnmond</i>							
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	.	.	4	.	.	2	2
Chemische industrie	.	.	4	.	4	3	3
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	12	.	13	.	8	8	8
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	.	.	.	.	2	2	2
Overige industrie	8	.	5	.	4	4	4
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	12	.	13	.	7	7	7
Groothandel en reparatiebedrijven	10	9	9	12	9	8	8
Detailhandel en horeca	13	16	11	12	9	9	9
Vervoer en communicatie	15	19	15	12	12	12	12
Bank- en verzekeringswezen	.	9	.	12	6	5	5
Overige tertiaire dienstverlening	.	9	5	16	8	16	9
Overheid en onderwijs	6	9	5	.	11	29	13
Overige kwartaire dienstverlening	17	13	14	16	18	22	18
Totaal	100	100	100	100	100	100	100
<i>Nederland</i>							
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	6	4	9	2	5	1	5
Chemische industrie	3	2	3	2	2	2	2
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	14	8	14	6	10	6	10
Delfstoffenwinning en aardolie industrie	.	.	.	.	0	0	0
Overige industrie	13	9	10	6	7	3	8
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	11	4	13	2	8	1	7
Groothandel en reparatiebedrijven	8	10	8	9	9	5	8
Detailhandel en horeca	13	16	13	12	11	2	10
Vervoer en communicatie	9	9	8	8	6	3	6
Bank- en verzekeringswezen	1	6	2	9	4	4	4
Overige tertiaire dienstverlening	3	7	3	13	6	13	7
Overheid en onderwijs	5	11	6	13	12	33	15
Overige kwartaire dienstverlening	13	13	13	15	20	26	18
Totaal	100	100	100	100	100	100	100
<i>Legenda:</i>							
1	Basisonderwijs		4	HAVO/VWO			
2	MAVO en onderbouw HAVO/VWO		5	Middelbaar Beroepsonderwijs			
3	Lager Beroepsonderwijs		6	Hoger onderwijs			

. = minder dan 3.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.14. Aantal werkenden naar bedrijfssector en etniciteit in de regio Rijnmond en in geheel Nederland 1989-1991

Bedrijfssector	Rijnmond overig EG	niet-EG overig	totaal	Neder- land	Nederland overig EG	niet-EG overig	totaal
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	5.500	.	6.500	254.500	.	5.500	261.500
Chemische industrie	12.000	.	14.000	122.500	4.500	9.500	137.000
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	28.500	.	33.500	507.000	16.500	39.500	563.000
Delfstofwinning en aardolie industrie	6.500	.	7.000	19.500	.	22.000	22.000
Overige industrie	16.000	.	2.500	389.000	10.000	29.000	428.500
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	28.000	.	30.000	381.000	5.500	7.500	394.000
Groothandel en reparatiebedrijven	33.500	.	2.000	36.500	8.000	16.500	434.500
Detailhandel en horeca	36.500	.	3.000	524.000	11.500	29.000	564.500
Vervoer en communicatie	51.000	.	2.500	55.000	8.000	14.500	354.000
Bank- en verzekeringswezen	19.500	.	22.000	194.500	4.000	11.500	210.500
Overige tertiaire dienstverlening	35.000	.	2.000	38.000	9.000	16.000	381.000
Overheid en onderwijs	52.000	.	3.500	56.500	12.500	36.500	859.000
Overige kwartaire dienstverlening	70.500	2.000	7.500	80.000	20.000	52.000	1.005.500
Totaal	398.500	10.500	33.500	442.500	113.500	271.500	5.660.000

. = minder dan 2.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.15. Percentage alloctonen (EG en niet-EG) naar bedrijfssector in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1989-1991

Bedrijfssector	Rijnmond		Nederland	
	%		%	
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	.	3	9	11
Overige industrie	16	10	11	10
Chemische industrie	14	11	11	10
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	15	11	11	10
Delfstofwinning en aardolie industrie	.	11	11	10
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	7	6	3	6
Groothandel en reparatiebedrijven	8	7	6	7
Detailhandel en horeca	11	7	6	7
Vervoer en communicatie	7	8	6	7
Bank- en verzekeringswezen	11	8	8	7
Overige tertiaire dienstverlening	8	6	7	7
Overheid en onderwjs	8	7	6	7
Overige kwartaire dienstverlening	12	7	6	7
Totaal	10	7	6	7

. = minder dan 2.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.16. Aantal werkenden naar opleidingsniveau en etniciteit in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991

SOI- code	Opleidingsniveau		Rijnmond		Nederland	
	Neder- land	EG overig	EG overig	niet-EG overig	Neder- land	EG overig
0,1,2	Basisonderwijs	41.000	.	9.000	52.000	513.000
301	MAVO en onderbouw MAVO/VWO	29.000	3.000	32.000	360.000	9.000
306-399	LBO	72.000	7.000	80.000	971.000	16.000
401	HAVO/VWO	22.000	.	25.000	239.000	10.000
406-499	MBO	151.000	7.000	161.000	2.079.000	31.000
5	HBO	64.000	5.000	71.000	819.000	15.000
6	WO	25.000	.	28.000	352.000	14.000
Totaal		405.000	9.000	34.000	449.000	5.347.000
					112.000	280.000
					5.740.000	

. = minder dan 3.000 werkenden

Bron: CBS/ROA

Tabel C.17. Percentage alloctonen (EG en niet-EG) naar opleidingsniveau in de regio Rijnmond en in geheel Nederland, gemiddelde 1990-1991

SOI- code	Opleidingsniveau	Rijnmond %	Nederland %
0,1,2	Basisonderwijs	21	14
301	MAVO en onderbouw HAVO/VWO	9	9
306-399	LBO	10	6
401	HAVO/VWO	12	10
401-499	MBO	6	4
5	HBO	10	6
6	WO	11	10
Totaal		10	7

Bron: CBS/ROA

Tabel C.18. In - en uitgaande forensenstromen naar bedrijfssector voor de regio Rijnmond, gemiddelde 1989-1991

Bedrijfssector		ingande pendel aantal % *	uitgaande pendel aantal % **
Land-, tuin- en bosbouw, visserij	2.500	.	28
Chemische industrie	2.500	18	.
Metaalindustrie en openbare nutsbedrijven	6.500	19	23
Delfstofwinning en aardolie industrie	2.500	36	.
Overige industrie	5.000	26	24
Bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven	10.000	33	22
Groothandel en reparatiebedrijven	9.500	26	23
Detailhandel en horeca	6.000	15	10
Vervoer en communicatie	15.500	28	10
Bank- en verzekeringswezen	7.000	32	17
Overige tertiaire dienstverlening	12.000	32	24
Overheid en onderwijs	15.000	27	25
Overige kwartaire dienstverlening	14.500	18	11
Totaal	107.000	24	18

. = minder dan 2.000 werkenden

* als percentage van de in de regio Rijnmond werkzame beroepsbevolking

** als percentage van de in de regio Rijnmond woonachtige werkzame beroepsbevolking

Bron: CBS/ROA

Tabel C.19. In- en uitgaande forensenströmen naar opleidingsniveau voor de regio Rijnmond, gemiddelde 1990-1991

SOL- code	opleidingsniveau	ingaaude pendel aantal % *	uitgaande pendel aantal % *
0, 1, 2	Basisonderwijs	7.000	6.000
301	MAVO en onderbouw HAVO/VWO	22	4.000
306-399	LBO	18	12.000
401	HAVO/VWO	21	4.000
406-499	MBO	24	26.000
5	HBO	34	12.000
6	WO	46	8.000
Totaal		106.000	73.000
* als percentage van de in de regio Rijnmond werkzame beroepsbevolking			
* als percentage van de in de regio Rijnmond woonachtige werkzame beroepsbevolking			

Bron: CBS/ROA

Tabel C.20. Aantal werkenden naar opleidingsniveau in Rotterdam, gemiddelde 1990-1991

SOL- code	opleidingsniveau	aantal
0, 1, 2	Basisonderwijs	36.000
301	MAVO en onderbouw HAVO/VWO	21.000
306-399	LBO	48.000
401	HAVO/VWO	18.000
406-499	MBO	104.000
5	HBO	51.000
6	WO	23.000
Totaal		302.000

Bron: CBS/ROA

Tabel C.21. Aantal werkenden naar opleidingsniveau wonend in Rotterdam, gemiddelde 1990-1991

SOL- code	opleidingsniveau	aantal
0, 1, 2	Basisonderwijs	30.000
301	MAVO en onderbouw HAVO/VWO	14.000
306-399	LBO	37.000
401	HAVO/VWO	14.000
406-499	MBO	59.000
5	HBO	28.000
6	WO	15.000
Totaal		198.000

Bron: CBS/ROA

Tabel C.22. In- en uitgaande forensensstromen naar opleidingsniveau voor Rotterdam, gemiddelde 1990-1991

SOI- code	opleidingsniveau	ingående pendel		naar rest Rijnmond		uitgaande pendel	
		aantal	%	aantal	%	aantal	%
0, 1, 2	Basisonderwijs	6.000	17	5.000	14	3.000	10
301	MAVO en						
306-399	LBO	11.000	23	9.000	19	4.000	11
401	HAVO/WVO	5.000	28	4.000	22	.	.
406-499	MBO	34.000	33	27.000	26	6.000	10
5	HBO	12.000	24	19.000	37	.	.
6	WO	3.000	13	11.000	48	.	.
Totaal		76.000	25	79.000	26	18.000	9
						33.000	17

. = minder dan 3.000 werkenden

Bron: CBS/ROA